

KDO DRŽÍ ČERNÉHO PETRA

Sociální
vyloučení
v Liberci,
Plzni a Ústí
nad Labem

Miroslav Brož, Petra Kintlová a Ladislav Toušek

KDO DRŽÍ ČERNÉHO PETRA

Sociální
vyloučení
v Liberci,
Plzni a Ústí
nad Labem

Financováno ze zdrojů Evropské unie - program Transition Facility.

Kdo drží Černého Petra

2007 © Člověk v tísni - společnost při České televizi, o. p. s.

Autoři textů: Bc. Miroslav Brož, Jan Černý, Daniel Hůle,

Bc. Petra Kintllová, Mgr. Ladislav Toušek

Jazyková úprava: Mgr. Jan Buryánek

Grafika a sazba: Ondřej Polony

ISBN: 978-80-86961-27-9

1. MÍSTO ÚVODU.....	5	5. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V CHRATAVĚ	34
2. CO JE TO SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ?.....	6	5.1. Popis sociálně vyloučené lokality	
2.1. Vnější vlivy / příčiny.....	8	v Chrástavě - lokalita Kovák	35
2.2. Vnitřní vlivy / příčiny	9	5.1.1. Fyzický popis	35
2.3. Mechanismy sociálního vyloučení	9	5.1.2. Sociální situace uvnitř lokality.....	36
2.3.1 Prostorové vyloučení	10	5.1.3 Vztah institucí a ostatních obyvatel města	
2.3.2 Ekonomické vyloučení	11	k lokalitě	38
2.3.3 Kulturní vyloučení	12	5.2. Sociální situace v Chrástavě.....	40
2.3.4. Sociální vyloučení (v užším smyslu).....	13	5.2.1. Bytová politika města	40
2.3.5. Symbolické vyloučení	13	5.2.2. Pracovní příležitosti	42
2.4. Adaptace	14	5.2.3. Vzdělávání	42
2.5. Zpětná vazba	15	5.3. Závěr.....	43
2.6. Užívání konceptu sociálního vyloučení	16	6. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V PLZNI.....	44
3. ŠEDÁ EKONOMIKA.....	17	6.1. Přehled sociálně vyloučených lokalit a jejich	
4. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V LIBERCÍ.....	20	stručný popis.....	46
4.1. Prostorové vyloučení v Liberci		6.1.1. Lokalita Jateční - Duchcovská	46
- problematika bydlení	21	6.1.2. Lokalita Nádražní.....	47
4.1.1. Bytová situace města.....	21	6.1.3. Lokalita Plachého alias „Plac“ alias „Myší díra“	48
4.1.2. Ubytovna pro neplatiče.....	22	6.1.4. Lokalita Plynární	48
4.1.3 „Chudé“ činžovní domy	24	6.1.5. Lokalita Resslerova.....	49
4.1.4. Ubytovny.....	26	6.1.6. Lokalita Strážnická.....	50
4.2. Ekonomické vyloučení v Liberci		6.2. Postupy samosprávy v problematice soci-	
- problematika nezaměstnanosti a dluhů..	28	álního vytěsňování ve vztahu k bydlení....	51
4.3. Sociální vyloučení v Liberci - sociální		6.3. Ekonomické vyloučení	52
patologie ve vyloučených lokalitách.....	30	6.3.1. Zadlužení	52
4.4. Kulturní vyloučení - problematika		6.3.2. Zaměstnání.....	55
vzdělávání	31	6.4. Ostatní projevy sociálního vyloučení.....	58
4.5. Závěr.....	33	6.4.1. Kulturní vyloučení - vzdělávání.....	58
		6.4.2. Migrace	59
		6.4.3. Sociálně patologické jevy	60
		6.5. Závěr.....	61

7.	SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V ÚSTÍ NAD LABEM ...	62
7.1.	Předlice	63
7.1.1.	Prostorové vyloučení - od výstavní čtvrti k ghettu ..	64
7.1.1.1.	<i>Starousedlíci a Novousedlíci</i>	<i>65</i>
7.1.1.2.	<i>Moraváci</i>	<i>66</i>
7.1.2.	Kulturní vyloučení - předlická škola	68
7.1.3.	Ekonomické vyloučení - lichva, drogy, prostituce ..	70
7.1.3.1.	<i>Lichva a půjčky</i>	<i>70</i>
7.1.3.2.	<i>Šedá ekonomika a černá práce</i>	<i>71</i>
7.1.3.3.	<i>Drogy</i>	<i>72</i>
7.1.3.4.	<i>Prostituce a kuplířství</i>	<i>73</i>
7.1.4.	Symbolické vyloučení - stigma, neznalost, údiv	74
7.1.5.	Sociální služby v lokalitě	75
7.2.	Nový svět	76
7.2.1.	Obyvatelé.....	77
7.2.2.	Školy	78
7.2.3.	Ekonomické vyloučení - sociální patologie, kriminalita a šedá ekonomika	79
7.2.4.	Symbolické vyloučení	80
7.2.5.	Sociální služby v lokalitě	80
7.3.	Závěr.....	82
8.	ZÁVĚRY A DOPORUČENÍ.....	84
8.1.	Prostorové vyloučení - bydlení.....	85
8.2.	Ekonomické vyloučení - zadlužení	85
8.3.	Ekonomické vyloučení - zaměstnání.....	86
8.4.	Kulturní vyloučení - vzdělání	86
8.5.	Sociální vyloučení - společenská izolace .	87
8.6.	Symbolické vyloučení - stigmatizace a diskriminace	87
9.	O VÝZKUMU	88

Použitá a doporučená literatura	89
Internetové odkazy	90
CD	91

Kdo by neznal oblíbenou dětskou hru Černý Petr. Několik hráčů, možná dětí, možná rodičů, sedí v kruhu a tahá karty protihráčů. Hru prohraje ten, komu zbyde v ruce karta s Černým Petrem. Je to hra založená na náhodě, výsledek nemůžete nijak zvlášť ovlivnit. Důležité při hře je mít kamennou tvář a v případě, že Černého Petra držíte, dělat jakože nic. Možná můžete trochu blufovat, že Petra máte či nemáte. Můžete tvrdit, že ho má někdo jiný. Ale nic víc.

Realita našeho světa se této hře mnohdy podobá. Účastníci hry zvané sociální vyloučení, ať už se jedná o obyvatele vyloučených lokalit, místní samosprávy nebo daňové poplatníky, nevědí, kudy přesně Černý Petr putuje ani jaké bude mít konkrétní následky. Ale často tuší, že rizika plynoucí z oběhu neblahé karty jsou vysoká.

Informace v této publikaci vycházejí z výzkumu našich pracovníků a pracovníků, kteří se hry zúčastní v roli poskytovatelů terénní sociální práce. Kvalitativní výzkum probíhal formou polostrukturovaných rozhovorů s dalšími hráči naší hry. Vznik publikace byl umožněn díky podpoře z programu Transition Facity 2004, vypisovaném a spravovaném Nadací pro rozvoj občanské společnosti, a je jedním z výstupů projektu Čikatar het, což v romštině znamená Z bahna ven.

V publikaci jsme se snažili neblufovat – neříkáme, kdo Černého Petra drží, neobviňujeme z blamáže ani nenabízíme snadná a rychlá řešení. Pouze popisujeme pravidla hry tak, jak jsme je viděli a pochopili.

Ve hře, kterou pozorujeme, drží totiž Černého Petra všichni. Každý jinak a pro každého hráče má prohra jiné následky. Někdo prohrává, aniž by ho to ohrozilo, někdo prohraje život, dětství nebo budoucnost.

Někteří mladí hráči pravidelně vypadávají v prvním kole. Možná by bylo rozumější přestat hrát.

Jan Černý

ředitel pobočky společnosti
Člověk v tísni v Ústí nad Labem

D1

sociální vyloučení

Sociálním vyloučením (exkluzí) rozumíme proces, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňovány na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti. Mezi tyto zdroje řadíme především zaměstnání, bydlení, sociální ochrana, zdravotní péče a vzdělání.

Za minulý rok byl pojem „sociální vyloučení“ uveden v médiích skoro 650krát. Oblíbený internetový vyhledávač Google nalezne jen v českém jazyce přibližně 800 tisíc dokumentů obsahujících touto sousloví, což je mimochodem více než dokumentů obsahujících slovo „chudoba“. Avšak kdybychom stejným způsobem pátrali před deseti lety, stěží bychom narazili na jednu jedinou zmínku. Ačkoli se sociální vyloučení stalo velmi rychle běžnou součástí slovníku nejen sociologů, antropologů či sociálních pracovníků, ale i laické veřejnosti, je to stále pojem relativně nový, lépe řečeno zánovný. Kde se tento pojem vzal? Proč se stal tolik populárním? Co přesně znamená? Na tyto a další otázky se pokusíme odpovědět v následujících odstavcích.

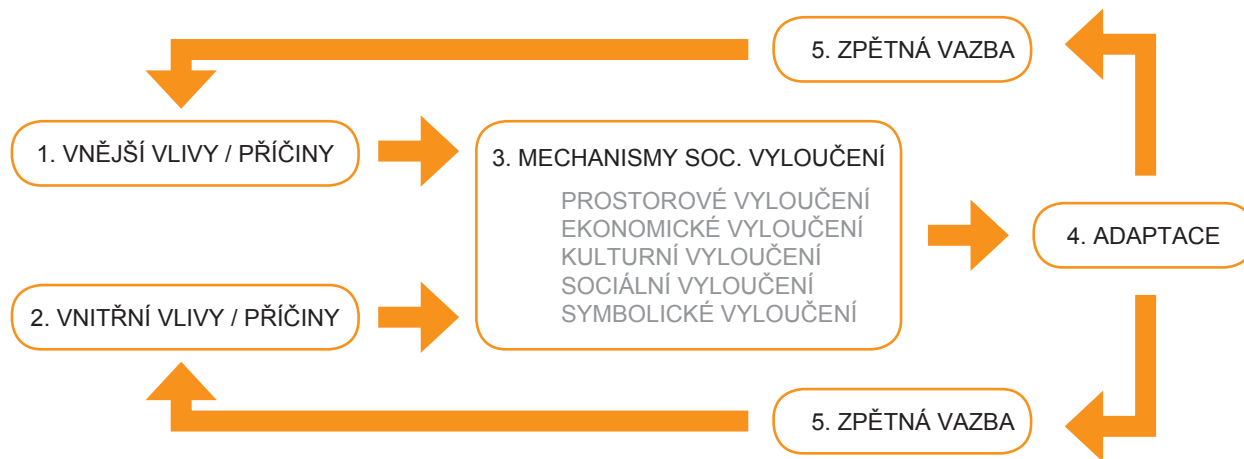
Zhruba od 70. let minulého století začali sociální vědci v důsledku přeměny podoby západní společnosti zjišťovat, že jim chybí termín, pomocí kterého by mohli označit a popisovat dlouhodobé postavení některých občanů na okraji moderní společnosti. Třebaže základním (nikoli výlučným) rysem těchto občanů byla jejich **chudoba**, jevil se odborníkům tento pojem jako nepřesný a nedostačující. Začali si uvědomovat, že samotná **chudoba** odkazuje pouze k materiálnímu nedostatku a opomíjí příčiny tohoto nedostatku, stejně tak jako další jevy, které u lidí žijících na okraji moderní společnosti byly pozorovány.

Poprvé se koncept **sociálního vyloučení** objevil ve Francii, kde se jím označovaly osoby, které byly stály mimo systém sociálního zabezpečení. Postupně získával pojem na popularitě i v ostatních zemích Evropy, především ve Velké Británii. Význam termínu se rozšířil: dnes nezahrnuje pouze neschopnost dosáhnout na dávky sociálního zabezpečení, ale popisuje a vysvětluje řadu dalších jevů. V 90. letech se tento pojem stal součástí sociální politiky Evropské unie.

Samotný termín **sociální vyloučení** je natolik doslovný, že i neinformovaný člověk dokáže vytušit jeho význam. Pokud však chceme opravdu porozumět různým aspektům života sociálně vyloučených lidí, s intuitivním pochopením nemůžeme vystačit. Proto je potřeba termín lépe popsat a vysvětlit. Pro naše účely bychom mohli použít pracovní definici uvedenou v rámečku D1 na protější straně.

I taková definice však nutně vyvolává otázky další. Jak vypadá proces vytěšňování či vylučování na okraj společnosti? Jaké jsou jeho příčiny? Kdo jsou ti jednotlivci či skupiny a proč jsou vylučováni? Jak se konkrétně projevuje omezený přístup ke zdrojům? Jaké jsou důsledky procesu vylučování?

K pochopení všech souvislostí **sociálního vyloučení**, vzájemné provázanosti jednotlivých aspektů i vzájemného posilování začarovaného kruhu exkluze nám poslouží následující schéma:

2.1. VNĚJŠÍ VLIVY / PŘÍČINY

Vnější vlivy či příčiny sociálního vyloučení jsou takové jevy, které jsou mimo dosah a kontrolu vyloučených osob. Takové vlivy nemohou sociálně vyloučení lidé ovlivnit vlastním jednáním či tak mohou činit jen obtížně. Vnější příčiny jsou dány širšími společenskými podmínkami nebo vyplývají z jednání lidí, kteří se nacházejí vně sociálního vyloučení.

Do této oblasti patří především:

- trh práce a jeho charakter
- bytová politika státní správy a místní samosprávy
- sociální politika státu
- praxe místních samospráv ve vztahu k sociální oblasti
- **diskriminace** či **stigmatizace** některých jedinců na základě charakteristik jako **rasa**, **etnicita**, **národnost**, **sociální status** apod.

PŘÍKLAD

Ve Strážnické ulici v Plzni se nacházejí dva panelové domy, které jsou označovány médii a lokálními institucemi jako „problémové“, a místní nájemníci jsou paušálně nazýváni „neplatiči“. Tyto objekty nesou známky sociálně vyloučené lokality. Na začátku 90. let přidělovala místní samospráva byty v jednom z objektů pouze na základě toho, zda byl žadatel o byt shledán úředníky podle barvy pleti nebo příjmení Romem. V této praxi se v některých případech pokračovalo i v dalších letech, aniž by byl respektován systém přidělování bytů. Osoby, jež byly na základě vůle místní samosprávy považovány za Romy, se takto ocitly v sociálně vyloučené lokalitě z důvodů, které samy nemohly jakkoli ovlivnit. Jedinou možnou obranou by bylo odmítnutí přiděleného bytu. Takové odmítnutí by však mělo za následek ztrátu možnosti získat byt jiný, což byla pro většinu žadatelů příliš vysoká cena. Proto většina z nich byty přijala, zároveň s bydlením v dané lokalitě však přijali i stigmatizaci těch „problémových“ nebo „neplatičů“.

2.2. VNITŘNÍ VLIVY / PŘÍČINY

Vnitřní vlivy či příčiny jsou takové jevy, které jsou důsledkem jednání konkrétních lidí, jichž se **sociální vyloučení** týká. Ti mohou svým jednáním vlastní situaci **sociálního vyloučení** přímo způsobovat, anebo posilovat její stávající existenci. Třebaže se jedná o příčiny individuální, jsou povětšinou důsledkem příčin vnějších. Jsou to například:

- ztráta pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti
- dlouhodobá neschopnost hospodařit s penězi a dostát svým finančním závazkům
- orientace na okamžité uspokojení potřeb vyplývající z dlouhodobé frustrace
- apatie a nízká motivace k řešení vlastních problémů ad.

2.3. MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

Mechanismy **sociálního vyloučení** jsou vlastní způsoby vytěsňování osob a skupin na okraj společnosti. Tyto mechanismy se projevují v různých oblastech života vyloučených osob. Jsou to:

- prostorové vyloučení
- ekonomické vyloučení
- kulturní vyloučení
- sociální vyloučení v užším smyslu
- symbolické vyloučení

chudoba

Obvykle se rozlišuje mezi chudobou absolutní a relativní. Absolutní chudobou se rozumí stav, kdy u člověka nedochází k uspokojování potřeb, které jsou nutné k zabezpečení jeho sociálního či fyzického přežití. Oproti tomu relativní chudoba je vymezena ve vztahu k obecně platným životním standardům ve společnosti (např. Evropská unie vymezuje hranici chudoby jako 50% průměrného příjmu). Ve vztahu ke konceptu sociálního vyloučení bývá uváděno, že chudoba není nutnou podmínkou sociálního vyloučení, ačkoli tomu tak často je. Jinak řečeno, chudý člověk nemusí být sociálně vyloučený a sociálně vyloučený nemusí být nutně chudý.

2.3.1. Prostorové vyloučení

Prostorové vyloučení je nezřetelnějším projevem sociální exkluze. Sociálně vyloučené osoby obvykle žijí v lokalitách, které se vyznačují nízkou kvalitou bydlení. Tyto lokality mohou mít podobu městské části (například Předlice v Ústí nad Labem), ulice (Matičíní ulice v Ústí nad Labem) nebo jednoho či více objektů (objekty v Jateční a Duchcovské ulice v Plzni). Tyto lokality jsou odborníky označovány jako **ghetta**, **sociálně vyloučené lokality** či nepřesně (chudinské, etnické) **enklávy**. Místní samosprávy tyto lokality nazývají „objekty pro nepřizpůsobivé občany“, „byty pro neplatiče“, „holobyty“ či v lepším případě „byty pro sociálně slabé občany“. Média a veřejnost pak o těchto lokalitách mluví jako o „domech hrůzy“, „Bronxu“, „Mexiku“ apod. Ve většině případů se v těchto lokalitách lidé ocitají nedobrovolně, a to v důsledku zamýšleného či nezamýšleného jednání místní samosprávy či v důsledku ostatních faktorů **sociálního vyloučení** (zejména v důsledku vyloučení ekonomického). Je nutné upozornit na to, že život ve vyloučené lokalitě přináší vyšší ekonomickou zátěž pro samotné obyvatele, ale ve svých důsledcích

PŘÍKLAD

Někteří odborníci označují sociálně vyloučené lokality metaforicky jako „továrny na neplatiče“. Jejich poznatky z terénu ukazují, že mnozí lidé se neplatiči stali až poté, co se v sociálně vyloučené lokalitě ocitli, a to v důsledku podmínek, které zde panují. Ačkoli se totiž jedná převážně o lokality, které mají sloužit „sociálně slabším“ občanům, náklady na bydlení jsou zde v důsledku prostorového vyloučení paradoxně vyšší než jinde. Vyšší náklady na bydlení jsou spojené se špatným stavem objektů, nevhodným vytápěním (elektrické přímotopy bez nočního proudu), špatnou izolací či vysokými nedoplatky za vodné, stočné a elektřinu ve společných prostorách. U mnohých lidí, kteří se do vyloučené lokality dostali pouze na základě úřední představy o jejich etnicitě, došlo k zadlužení až v důsledku zvýšení životních nákladů, způsobeného nedobrovolným přestěhováním do vyloučené lokality.

i pro místní samosprávu a státní správu. Existence vyloučených je dražší pro všechny, kdo se na jejím vzniku a „provozu“ podílejí. Zároveň zde dochází ke koncentraci vnějších i vnitřních příčin sociálního vyloučení, jejímž následkem je posilování a reprodukce vyloučení jednotlivých osob.

2.3.2. Ekonomické vyloučení

Ekonomické vyloučení se projevuje uzavřením přístupu na primární, ale i na **sekundární trh práce**, **chudobou** a následným uzavřením životních šancí. Na situaci ekonomického vyloučení, která znamená ztížený nebo zamezený přístup k finančním zdrojům, lidé reagují tak, aby dokázali sehnat alespoň minimální prostředky nutné k uspokojení základních potřeb. Jejich chování je adaptací na situaci, ve které se ocitli. Adaptací na ekonomické vyloučení je orientace na sféru **černé ekonomiky**, **černého trhu práce** a závislost na sociálních dávkách. Uzavření přístupu na trh práce přitom nemusí být jen důsledek diskriminace či nedostatku pracovních nabídek (vnější příčiny sociálního vyloučení), ale též vysoké zadlužeností či ztráty pracovních návyků (vnitřní příčiny).

PŘÍKLAD

Pan R. Č. je dlouhodobě nezaměstnaný a společně s manželkou mají řadu dluhů. Převážně se jedná o pokuty za jízdu na černo v MHD, u nichž v některých případech již soud rozhodl o exekuci majetku. Třebaže je rodina zadlužená a potýká se s nedostatkem financí, pan R. aktivně zaměstnání neshání. Nevyplatí se mu to, neboť by v důsledku exekučních rozhodnutí o značnou část mzdy okamžitě přišel. Legální zaměstnání by mu v jeho situaci nepřineslo zvýšení příjmů. Raději se tedy spoléhá na sociální dávky a příležitostnou práci na černo. Třebaže se dopouští porušování zákonů, z pohledu sociálního vyloučení je jeho chování racionální adaptací.

2.3.3. Kulturní vyloučení

Kulturním vyloučením je zpravidla míněn omezený přístup ke vzdělání a znalostem, které jsou většinou společností uznávány a ceněny. Odborně se hovoří o vyloučení ze sdílení **kulturního kapitálu** společnosti.

Omezení přístupu ke vzdělání je opět způsobeno kombinací vnějších a vnitřních příčin. Vnějšími příčinami je například praxe umisťování dětí z „problémových romských“ rodin do zvláštních či speciálních škol, kde získávají méně kvalitní vzdělání než zbytek jejich vrstevníků. Vnitřními příčinami jsou zde například nízké vzdělání rodičů, kteří nechápou souvislost mezi vzděláním a životním úspěchem, a své děti dostatečně nemotivují ke školní docházce a úspěšnosti.

PŘÍKLAD

Syn paní M. Š., kterému je nyní 9 let, začal mít před rokem problémy ve škole, které nesouvisely s jeho studijními výsledky, ale byly důsledkem konfliktu s třídním vyučujícím. Ten několikrát odmítl syna paní M. Š. pustit během vyučování na toaletu, v důsledku čehož se syn vždy pomočil. Rodiče prostřednictvím terénního sociálního pracovníka podali stížnost, jejímž výsledkem byl návrh vedení školy na přeřazení syna do speciální školy. Psycholog přeřazení nedoporučil, protože na základě testů k tomu neshledal žádné důvody. Nicméně paní M. Š. přesto s přeřazením souhlasila s pocitem, že „tam mu bude lépe“ a problémy se tak vyřeší. Tím značně snížila šance svého syna na získání kvalitního vzdělání.

2.3.4. Sociální vyloučení (v užším smyslu)

Sociálním vyloučením v užším smyslu se rozumí fakt, že společenské styky vyloučených lidí se omezují na kontakty s lidmi, kteří se nacházejí ve stejném postavení jako oni, a i počet těchto kontaktů je zpravidla nižší, než počet kontaktů průměrného jedince z většinové společnosti. Obdobně jako v případě kulturního vyloučení hovoří odborníci o vyloučení ze sdílení **sociálního kapitálu** společnosti.

PŘÍKLAD

Paní Ž. Č. žije ve velmi malém sociálním světě. Její sociální síť zahrnuje 129 osob, které zná jménem. 86% z nich obývá sociálně vyloučenou lokalitu, kde bydlí i paní Ž.Č., a 21% reprezentuje její vlastní příbuzné. Avšak i ze zbylých 14% jedinců, kteří žijí mimo tuto lokalitu, jich většina žije na okraji společnosti. Paní Ž.Č. má minimální kontakty s lidmi z většinové společnosti. Její šance, že opustí sociálně vyloučenou lokalitu, se tím značně snižuje.

2.3.5. Symbolické vyloučení

Sociální vyloučení se odehrává i v rovině významů a charakteristik, které jsou vyloučeným osobám přisuzovány většinovou populací. Tito lidé jsou paušálně označováni jako „neplatiči“, „nepřizpůsobiví občané“ a mnohdy ještě hůře. Ačkoli tato označení ve skutečnosti nemusí být pravdivá, ve svých důsledcích se pravdivými stávají, neboť je s těmito lidmi jako s „neplatiči“ či „nepřizpůsobivými“ zacházeno. Symbolickým vyloučením rozumíme také **stigmatizaci** na základě sociálního statusu jedince (nezaměstnanost, bydliště atp.) či **etnicity**.

diskriminace

D3

Diskriminací se rozumí skutečnost, kdy je s člověkem či se skupinou osob zacházeno nerovně a nespravedlivě na základě jeho sociokulturní (etnicita, kultura, náboženství apod.) či fyzické, resp. biologické (barva pleti, pohlaví, věk apod.) odlišnosti.

2.4. ADAPTACE

Zjednodušeně řečeno rozumíme pod pojmem adaptace přizpůsobení se jedince situaci **sociálního vyloučení**, ve které se nachází. Reakce na specifické podmínky života na okraji společnosti se nutně projevuje určitými vzorci jednání, které mohou být v rozporu s normami a hodnotami většinové společnosti a jako takové jsou většinou nahlíženy negativně. Tyto vzorce jednání lze tedy označit jako „maladaptivní“, což znamená, že jsou funkční pouze v podmínkách **sociálního vyloučení** a nejsou použitelné ve většinové společnosti. V důsledku adaptace na sociální vyloučení si lidé osvojují návyky a životní vzorce, které znemožňují uspět ve většinové společnosti, a zpětně tak posilují a reprodukují stav vyloučení.

PŘÍKLAD

Rodině pana Ž., který je Rom, byl přidělen obecní byt v lokalitě, jež je označována jako lokalita pro neplatiče a nepřizpůsobivé občany. Ačkoli pan Ž. s placením nájmu či službami nikdy předtím problém neměl, několik měsíců po nastěhování se neplatičem stal, jelikož rozšířenou praxí v novém bydlišti bylo odbírání elektřiny na černo ze společných prostor. Pan Ž. byl tedy nucen platit nejenom spotřebovanou elektřinu za vlastní bytovou jednotku, ale též velmi vysokou částku za elektřinu ve společných prostorách, která se rozpočítávala mezi nájemníky. Tato situace byla finančně neúnosná, takže pan Ž. přestal elektřinu platit. Dodavatel elektrické energie mu odpojil elektroměr a pan Ž. se přidal mezi ostatní černé odběratele. V jeho případě bylo nezaplacení elektřiny racionální formou adaptace. Pan Ž. se přizpůsobil podmínkám sociálně vyloučené lokality.

Odlišné mohou být přitom i ty vzorce chování, které nejsou reakcí na specifické podmínky **sociálního vyloučení**, ale souvisejí s nimi. Jsou většinou důsledkem uzavření cest ke standardním způsobům řešení některých problémů, se kterými se setkávají jak osoby ohrožené sociálním vyloučením, tak širší společnost.

Paní M. Š. se ocitla v situaci, kdy potřebovala uhradit vyšší finanční částku. Vzhledem k tomu, že je na mateřské dovolené a její manžel je dlouhodobě nezaměstnaný, neměla dostatek hotovosti k úhradě této částky a nemohla se ani obrátit na nikoho s příbuzných, neboť ti se nacházeli též ve finanční nouzi. Vzhledem k tomu, že nesplňovala kritéria pro udělení půjčky v bance, obrátila se na nebankovní společnost, která ji poskytla půjčku bez ohledu na její bonitu, avšak na velmi vysoký úrok, který si nezačal s úrokem lichvářským. Paní M. Š. začala mít zanedlouho problémy se splácením půjčky. Vzniklou situaci řešila další půjčkou, čímž se ještě více zadlužila. Situace pokračovala platební neschopností v dalších oblastech a vyvrcholila soudem a exekucí. Paní M. Š. a její rodina se propadla hlouběji do osidel sociálního vyloučení, ze kterých je velmi obtížná cesta zpět.

Někteří odborníci se domnívají, že způsoby adaptace na podmínky sociálního vyloučení jsou natolik specifické a komplexní, že zakládají vlastní **subkulturu**. Tato subkultura pak bývá nazývána jako **kultura chudoby** či **kultura segregace**, vyloučení atp. Existence této subkultury může být přitom samotnou příčinou sociálního vyloučení.

2.5. ZPĚTNÁ VAZBA

Princip zpětné vazby je na základě výše uvedeného zřejmý. Způsoby adaptace na podmínky sociálního vyloučení zpětně ovlivňují a utvrzují stávající příčiny **sociálního vyloučení** či vyvolávají příčiny nové. Sociální vytěsňování je tedy nutno chápat jako cyklický a dynamický proces. Laicky bychom sociální vyloučení mohli nazvat „začarovaným kruhem“: způsoby, kterými se vyloučené osoby snaží řešit svou neblahou situaci, tuto situaci prohlubují.

2.6. UŽÍVÁNÍ KONCEPTU SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

To, že se termín **sociální vyloučení** začal objevovat teprve nedávno, samozřejmě neznamená, že by dříve tato problematika neexistovala, jen byla nazývána jinými jmény, která nabízela jiné pohledy a jiná vysvětlení. Oblíbenost tohoto konceptu spočívá v tom, že splňuje požadavky vyplývající z charakteru současné společnosti:

- je komplexní – zahrnuje v sobě jak příčiny, tak jejich působení a důsledky vytěšňování lidí mimo většinovou společnost nebo na její okraj
- vystihuje vícerozměrnou povahu příčin a mechanismů vytěšňování
- neklade důraz pouze na materiální či finanční nedostatek
- je politicky korektní a důvody vyloučení nespátřuje v individuálních charakteristikách jedinců či v jejich skupinové identitě založené na **etnicitě**, **národnosti** či **rase**

PŘÍKLAD

Shrnutí procesu sociálního vytěšňování na příkladu ekonomického vyloučení

Příčinou ekonomického vyloučení je z hlediska vnějších příčin diskriminace na trhu práce či charakter pracovního trhu. Z hlediska vnitřních příčin to může být nedostatečná aktivita jedince při shánění zaměstnání či jeho nízká kvalifikace, která je ovšem konsekvencí příčin vnějších. Důsledkem je dlouhodobá nezaměstnanost. Adaptace se následně projevuje závislostí na sociálních dávkách a spoléháním se na černý trh práce. Tato adaptace, kterou lze označit jako „racionální“, však ve svém důsledku zpětně potvrzuje prvotní příčiny. Kruh se uzavírá a jedinec je fixován ve své pozici na okraji společnosti.

Co přesně je **práce na černo** a proč je tak rozšířená? Legislativně je nelegální zaměstnání definováno teprve od roku 2004. Hodnota legální práce nemá v naší zemi dlouhou tradici, můžeme si připomenout kult „melouchů“ z relativně nedávné doby. Ostatně i slavné normalizační heslo „Kdo nekrade, okrádá rodinu“ položilo základy současnému stavu. A když si stát ponechává přibližně 50% z ceny, kterou za vás zaměstnavatel zaplatí, není příliš nadějí na výraznější změnu. V mnoha případech aktéři nelegálního zaměstnání (zaměstnavatel, zaměstnanec) jednají racionálně – minimalizují riziko a maximalizují profit.

Existuje mnoho motivů proč riskovat práci bez smlouvy. Kromě vyššího výdělku, pokud vůbec nějaký získáte, máte větší šanci získat zaměstnání i s různým typem sociálního handicapu: například že jste Rom, nemáte kde bydlet anebo máte záznam v rejstříku trestů. Daleko nejvýhodnější je však **práce na černo** v situaci vysokého zadlužení. Informační věk s sebou přináší efektivnější sdílení informací všeho druhu, a tak informace sdílejí i věřitelé o svých dlužnících a tato informovanost se i nadále zvyšuje. Jakmile začnete legálně pracovat, je vám na plat vyměřena exekuce a vám po všech srážkách (odvody, daně, pojištění, exekuce a další) zůstane jen zlomek prostředků, které za vás zaměstnavatel zaplatí.

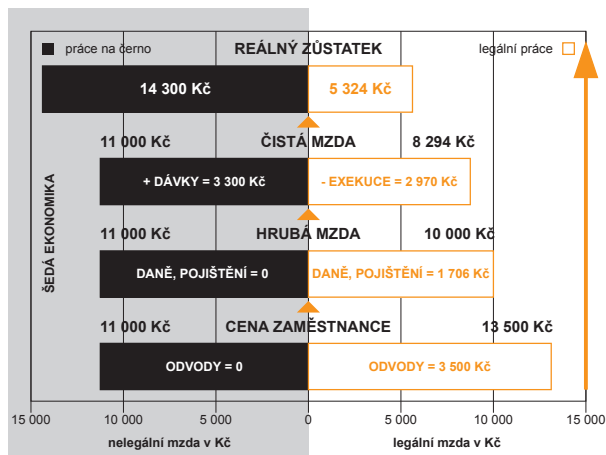
stigmatizace

Stigmatizace je stav, kdy je nějaké osobě připsána negativní společenská či skupinová charakteristika. Předmětem stigmatizace, resp. stigmatu mohou být velmi různorodé charakteristiky – od dlouhodobé nezaměstnanosti po vadu řeči. Stigmatizace může mít ve svých důsledcích podobu diskriminace.

Práce na černo jako výhodný kontrakt

Robertovi je 25 let, bydlí s partnerkou u svých rodičů v jedné pražské lokalitě. Před časem řešil otázku, kam jít pracovat. Jelikož v Praze není velký problém nalézt zaměstnání, brzy měl možnost vybírat si mezi dvěma nabídkami od vcelku seriózních zaměstnavatelů. Posléze však zjistil, že jeho nezaplacené zdravotní pojištění se včetně penále proměnilo v téměř stotisícový dluh, a tak mu bude na plat vystavena exekuce. Za hlídání objektu v pohodlné kanceláři by mu zůstalo pouze 5 300 Kč, což by představovalo jen o 2 000 více, než pobírá v současné době. Po měsíci již pracoval na stejné pozici, ale bez smlouvy. Díky vysokým odvodům mohl zaměstnavatel „na ruku“ nabídnout částku větší, než by byla hrubá mzda, a z takového příjmu navíc nemusí platit daně, pojištění ani exekuci. Zároveň je možné brát i nadále podporu. Výsledkem je, že za stejných podmínek a dokonce u stejného zaměstnavatele si Robert každý měsíc odnáší domů přes 14 000, což je téměř trojnásobek čistého legálního příjmu. A zaměstnavatele toto nelegální řešení přijde o 2 500 Kč levněji.

PŘÍKLAD

Stát vytváří na jedné straně demotivující prostředí pro zaměstnance a zároveň „trestá“ legální zaměstnávání nákladnými odvody spolu s vysokou mírou ochrany zaměstnance dle zákoníku práce. Za těchto podmínek se práce na černo mnohdy stává oboustranně výhodným kontraktem a stát má jen málo prostředků, jak tomuto stavu za stávajících legislativních podmínek bránit, podobně jako v případě korupce.

Práce na černo přináší kromě rizik, jako je například nezaplacení dohodnuté mzdy, také výhodu v podobě rozšířené šance získat zaměstnání a zdroj příjmů. Týká se to zvláště lidí, kteří jsou předmětem nějakých předsudků, například Romů. Zaměstnat Roma, navzdory rozšířené představě o jeho „nespolehlivosti“ či „lenosti“, nepředstavuje pro zaměstnavatele příliš velké riziko, neboť zaměstnanec bez smlouvy může být kdykoliv propuštěn. Ve sféře černého trhu práce se mnohdy Romové setkávají s nižší mírou diskriminace než na legálním pracovním trhu. Nelegální zaměstnávání má tedy kladné i záporné stránky. Navíc je neplacení daní, podobně jako porušování autorských práv kopírováním, českou společností relativně tolerováno. Pouhé apelování na nemravnost porušování zákona nemůže být řešením. Pracovat na černo musí především přestat být výhodným kontraktem, a toho lze dosáhnout pouze komplexními legislativními změnami jako je reforma daní, sociálních dávek a změna zákoníku práce. Do té doby budou lidé ohroženi sociálním vyloučením „melouchařit“.

sociální vyloučení v liberci

Statutární město Liberec patří k městům, která byla vybrána v rámci projektu Čikatar Het k monitoringu podob a příčin **sociálního vyloučení**. Výzkum se zaměřoval především na popis vnějších faktorů **sociálního vyloučení** v oblasti vzdělávání, zaměstnávání a bydlení a na praxi místní samosprávy ve vztahu k sociální oblasti.

V Liberci žije téměř sto tisíc obyvatel, z toho přibližně dva tisíce osob dlouhodobě pobírá dávky hmotné nouze.

V národnostní struktuře převažuje národnost česká, slovenská a německá. Při sčítání obyvatel v roce 2001 se k romské národnosti přihlásilo 97 občanů. Počet Romů zde žijících je odhadován na tři a půl tisíce.

V tomto městě nenajdeme **sociálně vyloučené lokality** v podobě městských čtvrtí, ale v různých částech města se nacházejí samostatné sociálně vyloučené objekty. Jedná se o několik ubytoven a činžovních domů v soukromém vlastnictví. Do výzkumné zprávy byl zahrnut popis poměrů ve dvou činžovních domech, v městské ubytovně pro neplatiče a ve dvou soukromých ubytovnách.

Uváděné informace vycházejí z rozhovorů s úředníky a zaměstnanci místních institucí, s lidmi žijících ve vyloučených lokalitách a rovněž z analýzy veřejně přístupných zpráv a dokumentů.

4.1. PROSTOROVÉ VYLOUČENÍ V LIBERCI - PROBLEMATIKA BYDLENÍ

4.1.1 Bytová situace města

V majetku statutárního města Liberec zůstává při pokračující privatizaci bytového fondu necelá tisícovka bytových jednotek. Fond tvoří zejména byty v domech s pečovatelskou službou, bezbariérové byty, takzvané startovací byty a „klasické“ nájemní byty.

Takzvané startovací byty město postavilo s dotací v letech 2005 – 2006 v Zeleném údolí, jedná se o šest domů se 192 byty. Tyto byty jsou určeny pro příjmově vymezené občany. Nárok na startovací byt má osoba, jejíž průměrný měsíční příjem za poslední rok nepřesáhl 0,8 průměrné měsíční mzdy, nebo domácnosti s dalšími členy, jejichž společný příjem nepřesáhl 1,5 násobek průměrné měsíční mzdy. Maximální doba nájmu je stanovena na 10 let, smlouvy jsou sepisovány na dobu určitou, v tomto případě vždy na jeden rok.

PŘÍKLAD

Rozvedená matka se dvěma dětmi obývající takzvaný startovací byt o rozloze 55 m², s dvěma pokoji a kuchyňským koutem, zaplatí měsíčně za nájem a služby přibližně 6 125 korun, k této sumě je však třeba připočítat zálohy na energie, s nimiž mohou měsíční náklady na bydlení dosahovat až osmi tisíc korun.

Cena pronájmu za jeden metr čtvereční plochy u takzvaných startovacích bytů je 65 korun, a ačkoli jsou byty určeny pro příjmově vymezené osoby, náklady se blíží nákladům na byt za tržní nájemné. V „klasických“ nájemních bytech v majetku města se výše nájmu za metr čtvereční pohybuje ve čtyřech skupinách od 14 do 28 korun.

rasa

Jinak též plemeno. V současnosti odborníky zpravidla již zavržený termín, který je založen na představě, že lidstvo lze na základě určitých fyziologických (např. barva pokožky) a morfologických (např. tvar lebky) znaků rozlišit do kategorií. Většina vědců se shoduje, že se jedná o představu, který je z hlediska variability lidského druhu neodpovídající – laicky řečeno, že rasy neexistují.

Na městské správě existují pro nájemní byty dva druhy pořadníků. Pořadník A je určen pro žadatele o „klasické“ byty a pořadník B pro žadatele o takzvané startovací byty. Příjem žádostí do obou pořadníků je zastaven, jelikož počty zájemců několikanásobně převyšují množství bytů k přidělení. Důvodem je také postupující rozprodávání bytového fondu, často celých budov prostřednictvím veřejných dražeb soukromým subjektům, dále pak demolice starých bytových domů. Magistrát předpokládá, že v bytovém fondu zůstane po privatizaci méně než dvě stě „klasických“ nájemních bytů.

Takzvané startovací byty, o které neměli žadatelé registrovaní v pořadníku zájem, jsou vyvěšeny na radnici s termínem prohlídek. Jejich přidělení novým zájemcům projednává humanitní komise, která v letošním roce nahradila komisi bytovou.

Členy a předsedu humanitní komise jmenuje a odvolává Rada města Liberec na základě návrhů, které k projednání předkládá tajemník Magistrátu města. O členství v komisi se může ucházet každý občan města, který dosáhl věku 18 let. Návrhy na jmenování členů komise podávají jednotlivé politické kluby stran zastoupených v Zastupitelstvu města Liberec, ale může je podat i občan.

V případě neplacení nájemného postupuje statutární město Liberec podle zákona o obcích, žádné další vnitřní směrnice, jak uvádějí zaměstnanci oddělení technické správy sociálních, zdravotních a bytových objektů, neexistují.

K ubytování lidí, kteří byli vystěhováni z obecních bytů z důvodu dluhů na nájemném, slouží ubytovna pro neplatiče. O poskytnutí ubytování v této v ubytovně rozhoduje také humanitní komise a schvaluje je Rada města.

4.1.2. Ubytovna pro neplatiče

Třípodlažní budova se nachází v městské části Kateřinky, mimo sídelní zástavbu, v zalesněné oblasti. Od roku 1997 objekt funguje jako ubytovna pro neplatiče z obecních bytů a pro lidi v nouzi. Vyřízení žádosti pro lidi v nouzi ovšem neprobíhá dostatečně flexibilně a může trvat i déle než měsíc.

K ubytování je uzpůsobeno osm dvoupokojových a šest jednopokojových buněk, dále je v objektu kancelář správce, který dohlíží na dodržování ubytovacího řádu a přijímá platby za ubytování. Jednotlivé byty přebírají nájemníci nezařízené, v případě potřeby jim jsou poskytovány váleudy. Toalety a sprchy jsou na každém patře, v přízemí je společná kuchyňka. Každá buňka je vybavena kamny.

Občanská vybavenost v oblasti není uspokojivá. Veškeré služby jsou dostupné pouze městskou hromadnou dopravou. Spoje do centra odjíždí ve všední dny pouze jednou za hodinu.

Doba, po kterou mohou lidé ubytovnu využívat, je stanovena na šest měsíců v případě soudního rozhodnutí o poskytnutí přístřeší, v případě rozhodnutí o zajištění náhradního ubytování na dobu neurčitou. Smlouvy na dobu určitou mohou být prodlouženy maximálně třikrát, to znamená, že doba ubytování nesmí přesáhnout dva roky.

PŘÍKLAD

Osmičlenná rodina pana L. B. (35) bydlí v pronajatém bytě od pana Z. K. Majitel dluhy na nájemném neviduje a v rozporu s platnou smlouvou přiměl manželku pana L. B. podepsat souhlas s vystěhováním do deseti dnů od podepsání tohoto souhlasu. Podle smlouvy má nájemník nárok na měsíční výpovědní lhůtu, ale majitel bytu rodině vyhrožuje. Vyhrožování je důvod, proč chce rodina odejít. Avšak nalézt nový byt pro rodinu se šesti dětmi je v této lhůtě prakticky nemožné.

Manželka pana L. B se tedy obrátila na město a zažádala o přidělení dočasného ubytování v ubytovně v Kateřinkách. Jelikož Rada města zasedá až po letních prázdninách, tedy za tři měsíce, nebude její žádost schválena včas a s umístěním bez projednání žádosti městští činitelé nesouhlasí. Rodina pana L. B. má trvalý pobyt v Liberci. Město jim však není ochotno pomoci, přestože se v současných obtížích ocitli bez vlastního přičinění. Navrhované řešení z úst vysoce postaveného zastupitele města znělo: „*Ať se vrátí zpět na Slovensko.*“

Na ubytovnu dojíždí městský sociální pracovník, který se snaží pomáhat ubytovaným s hledáním jiného bydlení a zaměstnání.

Vytíženost ubytovny kolísá, v lednu 2007 v ní žilo 13 osob.

4.1.3. „Chudé“ činžovní domy

V Liberci se nachází hned několik míst s velmi nízkou kvalitou bydlení. Pro ilustraci si přiblížíme situaci dvou činžovních domů, které město před několika lety prodalo soukromým majitelům.

Činžovní dům na Františkově se nachází blízko městského centra, není tedy prostorově vyloučen. Při prodeji z majetku města byl již ve špatném technickém stavu. Omítka na mnohých místech opadávala, střechou zatékalo.

Soukromý majitel opravil střechu, dále však do budovy neinvestoval. Bytové jednotky, kterých je v domě patnáct, jsou nižší kvality, bez centrálního vytápění, některé nemají vlastní toalety. Každý byt má svůj elektroměr, voda se rozpočítává podle počtu nájemníků. Nájem za kuchyň a jeden pokoj činí šest a půl tisíce korun měsíčně. S dalším pokojem je nájem zvyšován o dva tisíce.

Majitel domu nepožaduje kauci, dluhy na nájemném se snaží řešit splátkovým kalendářem. Smlouvy jsou sjednávány na dobu určitou s možností opakovaného prodloužení.

Počet obyvatel žijících v lokalitě je odhadován na třicet až padesát, většinou se jedná o Romy.

Činžovní dům ve Vesci se nachází v okrajové části města, prostorově vyloučen však není. Budova byla původně určena k demolici, město nicméně od záměru dům zbourat ustoupilo a v roce 2004 jej prodal i s nájemníky. Nový majitel v domě ubytovává sociálně slabé, zejména romské rodiny.

Objekt je stále v havarijním technickém stavu. Střechou zatéká, elektrické rozvody jsou zastaralé, plísň a vlhkost se objevují i v druhém patře. Sklepní prostory jsou zatopené vodou a zapáchají.

V domě se nachází deset bytů. Nájemníci topí tuhými palivy. Za jeden pokoj a kuchyň požaduje majitel čtyři a půl tisíce korun měsíčně. Počet ubytovaných se pohybuje kolem třiceti až čtyřiceti osob.

Ve městě stojí ještě další činžovní domy, jež mohou být označeny za **sociálně vyloučené lokality**. Jedná se vždy o objekty v horším technickém stavu, odprodané z majetku města soukromým majitelům, kteří neinvestují do oprav a údržby.

Vlastníci byty pronajímají sociálně slabým romským rodinám bez požadavku kauce, ale za neúměrně vysoké nájemné, které zdaleka neodpovídá poskytované kvalitě bydlení. Jsou si vědomi toho, že pro tyto lidi je velmi obtížné získat jak obecní byt, tak byt za tržní nájemné, a tudíž je pro ně přijetí bytu snížené kvality v omšelých budovách jedním z mála možných řešení jejich bytové otázky.

etnicita

D6

Etnicitou se rozumí příslušnost k určité sociální skupině na základě společné kultury. Na rozdíl od národnosti není zpravidla etnikum chápáno jako politický projekt, ačkoliv se jím může stát a nabýt tak podoby národa. Antropologové upozorňují na fakt, že etnicita je často jedinci nebo skupině osob připsána, bez ohledu na jejich skutečnou identitu.

4.1.4. Ubytovny

Relativně „levné“ ubytování v libereckých ubytovnách využívají převážně sociálně slabší Romové a pracovní migranti ze států východní Evropy. Cena za pokoj pro čtyřčlennou rodinu se pohybuje v průměru kolem pěti tisíc korun měsíčně.

Většina z pěti sledovaných ubytoven není vhodná pro rodiny s malými dětmi, právě ty však tvoří až sedmdesát procent ubytovaných.

PŘÍKLAD

Paní O. N. (25) je vdaná, matka dvou dětí v předškolním věku. Po svatbě podala žádost o přidělení obecního bytu, protože žila i s manželem a prvorozeným dítětem na ubytovně. Byt 2+1 třetí kategorie jí byl přidělen v činžovním domě, několik měsíců před jeho odprodejem soukromému majiteli. Jelikož má na byt dekret, nájem i se spotřebou elektrické energie činí necelé tři tisíce korun měsíčně. Manžel pracuje, a proto je rodina schopna investovat větší obnosy peněz do oprav bytu. Velmi nákladný je také neustálý boj s vlhkem a plísněmi, kterými je zasaženo přízemí domu. Pro majitele jsou nájemníci s dekretem, jak sám uvedl, nerentabilní, a tak usiluje o jejich vystěhování. Nabízí paní O. N. finanční odstupné, které se však nerovná ani desetině částky, kterou s manželem vložila do oprav a údržby, a proto s vystěhováním za minimální náhradu n souhlasí. Z řešení sporu s novým majitelem soudní cestou má obavy.

Ubytovna na Starém Městě je čtyřpodlažní budova, která se nachází prakticky v centru města, a není tedy prostorově vyloučena. Budova patří statutárnímu městu Liberec, ale v současnosti má objekt v nájmu společnost Real-byt, která poskytuje ubytovací služby a provádí správu a údržbu nemovitostí.

V ubytovně je 40 pokojů a žije v nich přibližně sto padesát osob. Některé pokoje slouží jako ubytovna pro více osob za 3 050 korun na osobu a měsíc, další pokoje jsou nezařizené, zájemci si mohou pokoje vybavit vlastním nábytkem. Rodina zaplatí za pokoj 5 500 korun měsíčně. Používání kuchyňských spotřebičů je v pokojích zakázáno. Na každém patře je společná malá kuchyňka, toalety a sprcha.

Romové tvoří asi osmdesát procent ubytovaných. Pocházejí z různých koutů Česka, například z Děčína, Jablonce, Brna, Ústí, z Vyškova, z Chrastavy. Podle odhadu správce je polovina osob z Liberce. Do této ubytovny byly také stěhování nájemníci z obecních bytů pro neplacení nájemného. Ostatními nájemníky jsou pracovní migranti, zejména z Ukrajiny, které zaměstnává místní stavební firma a nájemné za ně hradí jejich zprostředkovatel.

Další ubytovna se nachází v Doubí a tvoří ji dva dlouhé přízemní domy. Nacházejí se na okraji městské zástavby a prostorově vyloučeny jsou jen částečně. Komplex dříve sloužil jako turistický penzion. Nyní patří soukromé firmě se sídlem v Praze, která jej více než deset let pronajímá podnikateli, jenž zde poskytuje ubytovací služby.

Na ubytovně žije asi padesát osob, jedná se převážně o romské rodiny, které nejsou navzájem příbuzné. Ostatními nájemníky jsou pracovní migranti z východní Evropy. Nájem za dva pokoje se samostatným sociálním zařízením činí 7 800 korun, návštěvám je účtováno nocležné 50 až 100 Kč na noc.

Pokud se domy obývané sociálně slabými občany dostávají do rukou soukromých subjektů, ztrácí místní samospráva možnost ovlivňovat podmínky v sociálně vyloučených lokalitách a zabraňovat kumulaci sociálně slabých osob na jednom místě.

I když příslušné odbory vyplácejí příspěvky a doplatky na bydlení na základě nájemních a ubytovacích smluv, ve skutečnosti problém vysokého nájemného neřeší. O těchto příspěvcích totiž majitelé bytových domů vědí a také podle nich zvyšují nájem.

4.2. EKONOMICKÉ VYLOUČENÍ V LIBERCI – PROBLEMATIKA NEZAMĚSTNANOSTI A DLUHŮ

V prosinci 2006 činila míra nezaměstnanosti v městě Liberci 6,3% a v okrese Liberec kolem 7, 4%, což je mírně pod celorepublikovým průměrem.

Ke konci roku 2006 bylo tedy na úřadě práce evidováno přes 7000 uchazečů o zaměstnání, přičemž nejvíce osob hledalo uplatnění mezi pomocnými a nekvalifikovanými pracovníky.

Úřad práce v Liberci nabízí rekvalifikační kurzy, jež jsou však převážně určeny uchazečům, kteří již kvalifikaci v nějakém oboru získali. K nejnavštěvovanějším rekvalifikačním kurzům v minulém roce patřily kurzy obsluhy počítačů na různých úrovních, kurzy účetnictví, základů podnikání a administrativní práce, kurz manager logistiky a manager marketingové agentury.

Pracovní kluby (job kluby), které obvykle pomáhají se získáváním pracovních návyků u dlouhodobě nezaměstnaných a s jejich opětovnou integrací na pracovní trh, nejsou při Úřadu práce v Liberci organizovány.

Lidé žijící v libereckých sociálně vyloučených lokalitách jsou na tom s pracovním uplatněním velmi špatně. Příčina tkví především v tom, že až devadesát procent těchto lidí má pouze základní vzdělání. Velice složité je sehnat zaměstnání zejména pro ženy. V mnoha případech se setkávají s diskriminací z důvodu vyššího počtu dětí, nebo jsou to ony, kdo není ochoten pracovat například ve čtyřsměnném provozu.

Dále se uchazeči setkávají s diskriminací ze strany potenciálního zaměstnavatele na základě jejich připsaného etnického původu. Jedná se ovšem o typ **diskriminace**, který je velmi těžko prokazatelný.

Až padesát procent obyvatel sociálně vyloučených lokalit v Liberci je dlouhodobě či příležitostně zaměstnáváno nelegálně místními podnikateli. Zaměstnavatelé si jsou vědomi těžké prokazatelnosti nelegálního pracovního poměru příslušnými úřady, profit z **práce na černo** tedy převyšuje rizika s tím spojená.

Mezi další zdroje obživy některých obyvatel patří sběr kovového šrotu, krádeže zboží v supermarketech a krádeže vloupáním, prováděné na objednávku ve spolupráci s některými bazary a řidiči taxi služby. Jako zdroj příjmů funguje v některých případech také distribuce a výroba drog.

Jedním z klíčových problémů souvisejícím se sociálním vyloučením je vysoká zadluženost. Obyvatelé libereckých sociálně vyloučených lokalit se snaží řešit svou materiální tíseň kroky, jež jsou z dlouhodobého hlediska neuvážené. Velmi běžné je zadlužování u společností poskytující „rychlé“ půjčky s nevýhodnými podmínkami pro žadatele. Agenti těchto společností neváhají osobně obcházet jednotlivé domácnosti a nabízet půjčky bez ručitele i bez doložení příjmu.

Sociálně vyloučení lidé se totiž potýkají s celou řadou dluhů také u jiných institucí. Patří sem například dluhy na pokutách dopravního podniku, které mohou narůstat i vlivem toho, že avíza dlužné částky nejsou dlužníkům řádně doručovány. Dopravní podnik řeší dluhy žalobou, a tak vedle pokuty a úroků z prodlení musejí dlužníci hradit soudní výlohy. Z několikasetkorunové pokuty se může postupem času stát dluh v řádu desetitisíců korun.

Uchazečům o zaměstnání vyřazeným z evidence úřadu práce vznikají dluhy u zdravotní pojišťovny, nebývají totiž informováni o zákonné povinnosti platit za sebe zdravotní pojištění. Stává se, že pojišťovna vznikající dluh a růst penále z prodlení oznamuje až po několika měsících a při vyšších částkách nesouhlasí se sestavením splátkového kalendáře.

Dále se jedná o dluhy na nájemném u obecních bytů i bytů soukromých majitelů a dluhy na platbách za elektřinu, plyn a služby.

národnost

D7

Obecně se tímto pojmem rozumí příslušnost k určité široké sociální skupině (národu), u níž se předpokládá sdílená identita odvozená od domnělého společného původu, a to na základě jazyka, historie, společného území apod. V současné době převažuje mezi vědci názor, že národ (národnost) je nutné chápat jako politický projekt, který je intelektuálně vykonstruován.

PŘÍKLAD

Paní V. P. (50) je nezaměstnaná, domácnost s ní sdílí její manžel, mladší dcera a dva vnuci, kteří jí byli svěřeni do péče. Loni v létě si paní V. P. potřebovala vypůjčit peníze na pohřeb. Šlo o částku 11 000 Kč. Od známých získala kontakt na společnost poskytující „rychlé“ půjčky a půjčku bez problémů získala.

Po zaplacení výdajů spojených s úmrtím jí ale nezbyly peníze ani na nájemné, ani na splácení půjčky. Podepsala tedy další smlouvu o půjčce, tentokrát u jiné společnosti opět na 11 000 korun. Druhá půjčka měla být splacena během několika měsíců i se 7% měsíčním úrokem. Ve smlouvě je tzv. rozhodčí doložka – souhlas s tím, že o případných sporech nebude rozhodovat soud, ale sbor rozhodců. Paní V. P. má dluh uhradit v pěti splátkách po 3210 Kč měsíčně. V případě prodlení splátek je jí od 4. dne účtována pokuta 200 korun za každý den, za zaslání upomínky je navíc povinna uhradit 500,- Kč. Od smlouvy může odstoupit pouze věřitel a toto odstoupení je pokutováno částkou 5000 korun. 1. upomínka přišla hned následující měsíc po uzavření smlouvy – požadovaná měsíční splátka rychle vyrostla na 5310 korun.

Manžel paní V. P. vykonával v tu dobu veřejně prospěšné práce a peníze mu byly strhávány z platu. Příjem rodiny se snížil natolik, že nebyla schopna hradit nájemné. To přimělo manžela paní V. P. legální zaměstnání opustit a začít si přivydělávat ve sběrně surovin. Několik měsíců byl ze strany věřitele klid, pak přišla další upomínka. Paní V. P. má uhradit již čtyřnásobek vypůjčené částky.

4.3. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ V LIBERCI - SOCIÁLNÍ PATOLOGIE VE VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH

Ve všech zmiňovaných lokalitách se vyskytují sociálně-patologické jevy. Obyvatelé se potýkají s různými druhy závislostí. Nejčastěji jde o alkoholismus, chorobné hráčství a drogovou závislost (pervitin). Prostituce je zřídkačným jevem, **lichva** se v lokalitách podle informátorů nevyskytuje. Hodně lidí, jež žijí v **sociálně vyloučených lokalitách**, má osobní zkušenost s pobytem v dětském domově, výchovném ústavu, či ve věznici.

4.4. KULTURNÍ VYLOUČENÍ – PROBLEMATIKA VZDĚLÁVÁNÍ

Děti ze **sociálně vyloučených lokalit** navštěvují předškolní zařízení jen zřídka, často zůstávají doma s matkou, která je na mateřské dovolené s mladším potomkem. Přípravný ročník není doposud otevřen na žádné základní škole v Liberci. Pouze sdružení Romipen provozuje v pronajatých prostorách Základní školy Česká Přípravný klub Hvězdička, do kterého dochází během roku průměrně deset dětí. Tento klub zajišťuje předškolní přípravu, program je přizpůsoben individuálním potřebám žáků a žákyň a je zaměřen na rozvoj motorických dovedností, rozvoj slovní zásoby, komunikaci a činnost v kolektivu. S dětmi pracuje pedagog a romská asistentka.

Na základních školách v Liberci studuje přibližně osm tisíc žáků a žákyň. Do škol vyučujících podle programu zvláštní školy je zařazeno na tři sta dětí. V roce 2004 došlo ke snížení počtu škol s programem zvláštní a pomocné školy. Žáci bývalých čtyř zvláštních škol byli přeřazeni na Základní školu praktickou a speciální Orlí a na Základní školu praktickou, tak zvanou Gollovku.

Podle informací ředitelů škol studuje na základních školách jen velmi málo dětí ze sociálně slabých romských rodin. Naopak ve „zvláštních“ (podle nové terminologie speciálních či základních praktických) školách je jejich počet odhadován až na polovinu všech žáků. Romský pedagogický asistent je zaměstnán jen při Základní škole praktické a speciální Orlí.

Jako důvod, pro který jsou děti ze sociálně slabých rodin častěji přeřazovány do škol praktických, uvádí Pedagogicko-psychologická poradna v Liberci prohlubování prospěchových rozdílů mezi těmito dětmi a ostatními žáky. Propad v prospěchu je dán zvýšením požadavků na domácí přípravu žáků ve vyšších ročnících, kterou sociálně slabé rodiny nejsou schopni dětem zajistit.

PŘÍKLAD

Dva bratři, Dominik a Patrik, se před dvěma lety chystali nastoupit do první třídy. Po vyšetření školní zralosti jim byl doporučen odklad školní docházky. Následující rok nastoupili na jednu z libereckých základních škol. Během prvního půl roku se mezi chlapci objevily velké prospěchové rozdíly. Po opětovném vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně bylo Dominikovi doporučeno přeřazení na školu praktickou. Matka dětí se rozhodla přeřadit na „zvláštní“ školu oba chlapce, neboť by Patrik zůstal jediným romským žákem ve třídě.

V libereckých základních školách také stále přetrvává trend přeřazovat žáky do „zvláštních“ škol až ve vyšších ročnících druhého stupně. To je z pohledu pedagogicko-psychologické poradny samozřejmě nežádoucí, často jsou totiž důvodem k přeřazení výchovné problémy, nikoli mentální nedostatečnost.

Stává se, že přestup na „zvláštní“ školu rovněž požadují samotní rodiče, protože již někdo z rodiny do „zvláštní“ chodí, nebo se přeřazením zbavují problémů se školní přípravou svých dětí.

4.5. ZÁVĚR

Může se zdát, že město Liberec se oproti jiným obcím s problematikou **sociálně vyloučených lokalit** viditelněji nepotýká. Je to dáno nejen historickými souvislostmi, ale také tím, že již nedisponuje bytovými domy se sociálně slabými obyvateli. Tím však fenomén **sociálního vyloučení** nemizí, stává se pouze rozdrobeným a méně viditelným. Skupování starých bytových domů a ubytování sociálně slabých lidí se stává zdrojem zaručených finančních zisků pro soukromé podnikatele. Statutární město Liberec potřebuje profesionálně zpracovanou koncepci sociálního bydlení, která by zabránila rozrůstání libereckých ostrůvků chudoby a vymanila sociálně slabé občany z područí zjištěných rentiérů, jež svým jednáním zvyšují sociální propad lidí ocitajících se na okraji společnosti.

Sociálně slabé, zejména romské rodiny obtížně hledají ubytování ve standardních bytech s nájmem odpovídajícím stavu a poloze domu. Jsou tlačeny využívat byty „třetí či čtvrté kategorie“ za nájemné, jehož výše tvoří v některých případech až dvě třetiny měsíčních nákladů domácnosti. Při vzniku jakýchkoliv mimořádných výdajů se mnohé z nich dostávají velmi rychle do platební neschopnosti, kterou se snaží vyřešit například žádostí o „rychlou“ půjčku.

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit v Liberci se potýkají s vysokou nezaměstnaností zapříčiněnou jejich nízkou kvalitací i diskriminací na trhu práce. To vede dlouhodobě nezaměstnané jedince ke hledání alternativních zdrojů obživy, nežádka v zóně černé ekonomiky.

Děti ze sociálně slabých rodin bývají častěji přeřazovány na „zvláštní“ školy, a to nikoli z důvodu mentálního defektu, ale pro znevýhodňující startovací podmínky, jež jsou způsobeny chybějící předškolní přípravou, později pak nedostatečnou domácí přípravou, která je vyučujícími brána jako samozřejmá.

Ve městě sice působí několik organizací poskytující služby v sociální oblasti, tyto však mají k dispozici jen velice málo prostředků k ovlivňování rozhodnutí místní samosprávy a soukromých subjektů.

sociální vyloučení v chrastavě

Obec Chrastava má necelých šest tisíc obyvatel a nachází se pět kilometrů severozápadně od statutárního města Liberce. Do výzkumného projektu byla zahrnuta z důvodu nezbytnosti ilustrovat praxi samosprávy v menším městě, které se poměrně nedávno začalo potýkat s nárůstem počtu sociálně slabých obyvatel, převážně romských rodin.

Obyvatelé Chrastavy rozlišují dvě skupiny Romů – starousedlíky a „ty z Kováku“. Romská populace žijící ve městě čítá přibližně tři sta osob. Starousedlíci přišli do města v sedmdesátých letech, Neromové se s nimi znají a považují je za „bezproblémové“. Žijí rozptýleně po městě ve vlastních domech, bytech, v obecních bytech i v podnájmu za tržní nájemné.

Novousedlíci přicházejí do Chrastavy od roku 2000 z různých měst severních Čech, zejména však z libereckého kraje. Bydlí na ubytovně Kovák, kterou lze označit za **sociálně vyloučenou lokalitu**.

5.1. POPIS SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY V CHRATAVĚ – LOKALITA KOVÁK

5.1.1. Fyzický popis

Lokalitu Kovák tvoří jedna samostatně stojící čtyřpatrová budova v soukromém vlastnictví. Není prostorově vyloučena, nachází se naopak v centru města s dostupností veškerých služeb. Při pohledu z ulice nevykazuje budova ani její okolí známky zanedbanosti či špatných hygienických podmínek, ale za domem se objevuje větší množství odpadků. Přízemní nebytové prostory jsou ve špatném stavu a některá okna jsou bez skel. Chodby v budově bývají poměrně čisté.

Kapacita ubytovny je stanovena na devadesát dva osob. Ve čtvrtém patře se nachází sedm bytů. V nižších patrech je k pronájmu přibližně 30 pokojů, každý má samostatnou koupelnu s toaletou a kuchyňskou linkou umístěnou v předsíni.

Život na ubytovně se od obvyklých způsobů bydlení liší zejména v tom, že od roku 2004 je objekt odpojen od plynové kotelny. V domě neteče teplá voda a obyvatelé jsou nuceni v zimě topit elektrickými přímotopy. Vedle vysokých nákladů na vytápění to má za následek časté výpadky elektrického proudu.

Budova dříve sloužila jako internát při učilišti firmy Elitex a od roku 1994 vystřídala několik majitelů, kteří v ní poskytovali ubytovací služby. V přízemí fungovala restaurace, pořádaly se zábavy a diskotéky.

Stávající majitel koupil objekt v roce 2000. Nabízí ubytování všem zájemcům. Za pokoj, včetně poplatků a bez ohledu na počet osob, které místnost sdílejí, požaduje čtyři tisíce čtyři sta korun měsíčně. Za byt ve čtvrtém patře zaplatí nájemník šest a půl tisíce korun. Tyto částky zahrnují služby i dodávky elektrické energie. Nájemníci mohou platit nájem majiteli osobně nebo zasílat obnos na jeho bankovní účet. Majitel toleruje zpoždění plateb nájemného. Možnost tohoto relativně levného ubytování vítají hlavně sociálně slabé romské rodiny.

sociální status

D8

Pozice jedince, kterou zaujímá v dané společnosti na základě moci, bohatství či prestiže.

5.1.2. Sociální situace uvnitř lokality

V současné době pobývá na ubytovně devět z třiceti devíti osob, které jsou v Chrastavě přihlášeny k trvalému pobytu. Ostatní, v odhadovaném počtu osmdesát až sto dvacet osob, jsou zapsány v jiných obcích. Fluktuace nájemníků je poměrně vysoká. Jako důvody pro odchod z předchozího bydliště uvádějí neseriozní jednání ze strany majitele předchozího bytu či ubytovny anebo dluhy na nájemném.

Obyvatelé Kováku netvoří jednotnou komunitu, třebaže okolí je tak vnímá. Převážně se jedná o **nukleární rodiny**, ale žijí zde jak partnerské dvojice, tak i jednotlivci. Rodiny nejsou příbuzensky propojené.

Na Kováku žije hodně dětí v předškolním věku, ovšem mateřskou školu jich navštěvuje jen nepatrné procento. Většina školáků dochází do základní školy v Chrastavě. Dospělí obyvatelé dosáhli zpravidla „pouze“ základního vzdělání, minimum z nich získalo odborné vzdělání na učilišti. Nízké vzdělání se odráží ve snížené uplatnitelnosti na trhu práce.

Lidé v produktivním věku často nemají stálé zaměstnání. Ženy jsou na mateřské dovolené nebo nezaměstnané. Muži mnohdy **nelegálně pracují** pro liberecké stavební firmy, což je oboustranně výhodné. Pro podnikatele znamenají tito neoficiální zaměstnanci nižší mzdové náklady, pro na černo zaměstnané osoby **nelegální práce** představuje vyšší příjem a ochranu před exekucí na plat v případě zadlužení. Počet oficiálně nezaměstnaných obyvatel Kováku je odhadován na padesát procent.

Někteří obyvatelé si dále přivydělávají sběrem kovového šrotu, dovozem levného nábytku ze zahraničí a podloudným obchodováním se staršími vozy.

Rozpočty mnohých sociálně vyloučených rodin z Kováku zatěžují dluhy. Nejčastěji se jedná o dluhy na nájemném, na zdravotním pojištění, dále jde o zadlužování u společností typu multiservis, firem poskytujících „rychlé“ půjčky, v neposlední řadě pak o peněžní závazky za služby mobilních operátorů.

Městskou policií v Chrastavě není ubytovna považována za místo s větším výskytem kriminality. Problémem, se kterým se strážníci setkávají, je časté řízení motorového vozidla bez řidičského průkazu a vandalismus mladistvých. Prostituce, **lichva** ani drogové závislosti nejsou v lokalitě evidovány. Ve zvýšené míře se zde ale objevuje alkoholismus a gamblerství.

5.1.3. Vztah institucí a ostatních obyvatel města k lokalitě

Mnozí občané Chrastavy lidi z ubytovny neznají a mají z nich obavy. Jsou přesvědčeni, že ubytovna Kovák kazí pověst celému městu, a vadí jim zejména to, že se nachází v blízkosti příjezdové cesty do obce. Ve městě kolují zprávy o neutěšeném stavu celého objektu a jednotlivých bytů, i o agresivitě nájemníků. Této reputaci napomáhá i častá medializace.

DOKUMENT

„Bývalý internát pro učně z podniku Elitex starosta považuje za místo, kvůli kterému patří Chrastava především v noci mezi nebezpečná města.“

Česká televize, 21.11. 2005

„Ti, co tvrdí, že bývalá ubytovna a současná “ubytovna” v jednom jsou časovanou bombou, mají pravdu. Je zde nástraha mnoha nemocí, je zde ložisko kriminality v Chrastavě, ač stále věřím tomu, že mnoho z dnešních obyvatelů objektu jsou slušní lidé, kteří se dostali různými způsoby do složité životní situace v otázce bydlení, a když byla prostě možnost se uchýlit právě sem, tak to prostě udělali. Navíc postupně devastovaný objekt hyzdí naše město, sousedství s nedostavěným kulturním domem snad ani nemusím připomínat. Není to pro návštěvníka našeho města hezký obrázek.“

Chrastavské listy 12/2005

Městský úřad podniká různé kroky ve snaze ubytovnu uzavřít. Podle zastupitelů města majitel řádně nedbá na provoz, překračuje ubytovací kapacitu a v objektu nezajišťuje vyhovující hygienické podmínky. Městský úřad podal stížnost na hygienickou stanici, avšak její posudek byl negativní. Ani živnostenský úřad neuznal stížnosti na neoprávněné podnikání majitele objektu.

V loňských komunálních volbách se boj za zrušení ubytovny dostal i do programu jedné z místních politických stran. V bodě číslo 19 stálo: „*Budeme důrazně usilovat o zrušení a zabránění existence ubytoven typu “Kovák”, pokud by měly představovat riziko pro bezpečnost a rozvoj města.*“

Nájemníci sami znají špatnou pověst Kováku, mnozí by se rádi odstěhovali, ale jejich možnosti jsou mnohdy velmi omezené. Vzhledem k tomu, že se vesměs jedná o sociálně slabé rodiny, velmi těžko našetří na kauci ve výši dvou až tří nájmu, která bývá majiteli bytů požadována. Situaci jim také neusnadňuje neslavná pověst stávající adresy, a pokud se odstěhují, tak obvykle k příbuzným či na jinou ubytovnu.

PŘÍKLAD

Paní R. B. (43) pracuje ve výrobním podniku na dělnické pozici. Po rozvodu se z bytu svého manžela odstěhovala na ubytovnu Kovák. Tamní podmínky jí nevyhovují, proto se rozhodla hledat jiné ubytování. Jelikož její čistý měsíční příjem činí 11 500 korun, může si dovolit malometrážní byt za tržní nájemné. V hledání nového bytu je velice aktivní, telefonicky oslovuje spoustu realitních agentů i přímých majitelů bytů. Avšak po osobním kontaktu s majiteli se dozvídá, že inzerované nabídky už mají vážné zájemce. Nejednou se stává, že jí přímo v realitní kanceláři oznámí: „Je nám líto, majitel si vás nepřeje.“ Je Romka. Ale nevzdává to, o garsonku již přes půl roku usiluje i v okolních městech.

ghetto

D9

Zpravidla označení prostoru, kam jsou záměrně soustředěni jedinci, kteří jsou označeni jako příslušníci určité sociální, etnické, národnosti či náboženské skupiny.

5.2. SOCIÁLNÍ SITUACE V CHRATAVĚ

5.2.1. Bytová politika města

Město Chrastava nemá žádný koncept sociálního bydlení a zatím jej ani nepřipravuje. V roce 1999 bylo založeno Městské bytové družstvo Chrastava, které spravuje 192 bytů, z nichž se 76 bytů nachází v domech s pečovatelskou službou. Společně s firmou Imstav, a.s. město vlastní 28 nájemních bytů, které byly postaveny z dotací Ministerstva pro místní rozvoj, z fondu na výstavbu nájemních bytů. Chrastava nepočítá s výstavbou dalších bytů a nemá v blízké době v plánu privatizovat bytový fond.

Odbor pro záležitosti občanů eviduje přibližně dvě stě žádostí o přidělení obecního bytu. Bodový systém není zaveden, nájemníky vybírá pětičlenná bytová komise na základě potřebnosti žadatelů. Ta je posuzována podle Pravidel pro výběr nájemců obecních bytů a poskytování bytových náhrad, kde jsou uvedeny priority, na základě kterých je potřeba žadatele hodnocena. Tyto priority ve svých důsledcích znemožňují většině sociálně vyloučených obyvatel v Chrastavě získat obecní byt.

Dluhy na nájemném a službách v obecních bytech činily v roce 2006 asi čtyři sta tisíc korun. Dlužnou částku se daří snižovat díky dobré spolupráci odboru s městským bytovým družstvem. Dlužníci se mohou dohodnout na umořování dluhu i na automatickém převodu z dávek, pokud je pobírají, na bytové družstvo. **Institut zvláštního příjemce dávk**y však není v případě dluhu na nájemném u jiných majitelů bytů využíván.

Od roku 1993 poskytuje město Chrastava ubytování lidem bez přístřeší a v obtížných životních situacích v zařízení azylového typu, které se nachází v prostorách bývalé vazební věznice. Zájemci o ubytování nesmí mít dluh na městském úřadě nebo jej musí splácet. Smlouvy jsou sepisovány na půl roku s možností opakovaného prodloužení za podmínky, že nájemníkům nevznikly splatné závazky vůči městu. K dubnu 2007 žilo v 8 místnostech (bývalých celách) 12 osob. Jsou zde ubytovávány i rodiny s dětmi. Ve dvou patrech se nachází jedenáct místností, některé jsou průchozí. V přízemí mají ubytovaní k dispozici kuchyňku, sprchu, toalety a sušárnu.

PRAVIDLA PRO VYŘIZOVÁNÍ ŽÁDOSTÍ O NÁJMY BYTŮ A POSKYTOVÁNÍ BYTOVÝCH NÁHRAD

Seřazeno dle priorit:

1) Řešení situace z důvodu veřejného a obecního zájmu

- a) bytová náhrada v případě, kdy s bytem či domem budoucího nájemce je třeba naložit tak, že jej nelze po omezenou dobu či déle užívat (rekonstrukce či modernizace, demolice domu, změna funkčního využití apod.)
- b) při získávání kvalifikovaných odborníků pro město, zejména lékařů, pedagogů, policistů apod.
- c) při získávání dobrovolníků pro obecně prospěšnou činnost (práce s mládeží apod.), která není jejich zaměstnáním, ale kteří tuto činnost dlouhodobě vykonávají a je všeobecně velmi kladně hodnocena
- d) v dalších případech, kdy o tom rozhodne rada města nebo zastupitelstvo města

2) Uplatněním žádosti o nájem bytu nebo uplatněním žádosti o bytovou náhradu doplněně soudním rozhodnutím v právní moci o přivolení k výpovědi nájmu bytu, v případě, že bytová jednotka není využita dle odst. 1.

- a) zdravotní stav (invalidita, nemocní starší občané, nemocné děti)
- b) ohrožení výchovy nezletilých dětí (zejména u rozvedených manželství)
- c) stav nouze žadatele
- d) délka čekací doby
- e) možnost hradit nájemné

Nájemný byt nebude přidělen osobám a domácnostem, které mají splatné pohledávky za městem, příp. jiným prokazatelným způsobem poškozují město na jeho právech a zájmech.

www.chrastava.cz

Lidé žijící v zařízení azylového typu již nemají nárok na obecní byt. Pokud se chtějí odstěhovat, mohou odejít na ubytovnu, či se pokusit získat nájemní smlouvu na volném trhu s byty.

sociálně vyloučená lokalita

Dům, ulice, část města, osada apod., která nese známky sociálního vyloučení, kterými mohou být např. nízký sociální status obyvatel, špatná kvalita bydlení, nedostupnost standardních služeb, nedobrovolné prostorové oddělení od ostatních obyvatel apod.

5.2.2. Pracovní příležitosti

V Chrastavě žije víc než tři tisíce ekonomicky aktivních obyvatel. Míra nezaměstnanosti v prosinci 2006 přesahovala 8%, což nepatrně převyšuje průměr v Libereckém okrese (7,4%). Mezi uchazeči o zaměstnání tvoří nejpočetnější skupinu osoby se základním vzděláním a osoby s výučním listem.

Ve městě je několik výrobních závodů, které by mohly poskytnout práci lidem bez kvalifikace. Podle starosty města zaměstnávají tyto podniky pouze dvacet procent místních obyvatel, ostatní zaměstnanci přijíždí za prací z okolních obcí.

Městský úřad zaměstnává od roku 1998 průměrně dvanáct osob ročně na **veřejně prospěšné práce**. Avšak pro následující období snížil Úřad práce v Liberci maximální počet pracovníků, na jejichž mzdy poskytuje příspěvek, na 7 osob.

5.2.3. Vzdělávání

Základní vzdělání ve městě zajišťuje Základní škola v Chrastavě, kterou navštěvuje odhadem devadesát pět procent všech dětí z obce (nepočítáme-li studenty víceletých gymnázií v Liberci).

Základní škola vyučuje podle tří programů. Jednak podle programu základní školy v běžných třídách, jednak podle programu zvláštní a pomocné školy ve třídách speciálních.

Ve školním roce 2005/2006 navštěvovalo základní školu šest set třicet osm žáků a žákyň, třicet tři z nich jsou zařazeni do speciálních tříd. Většinou se jedná o děti z romských rodin. Přípravný ročník zde otevřen není, poněvadž zájem ze strany rodičů je malý a nepodařilo by se naplnit jeho minimální kapacitu.

Od roku 2003 na škole působí romská asistentka pedagoga, která pomáhá se školní přípravou žáků, s řešením kázeňských přestupků a záškoláctvím.

Škola nabízí individuální i skupinové doučování a množství zájmových kroužků. Děti ze speciálních tříd navštěvují zejména romský taneční kroužek Lačo Jiho.

Vyučující se neustále potýkají s problémem neomluvené absence žáků, především ve speciálních třídách, kde počet neomluvených hodin mnohonásobně převyšuje celoškolní průměr. Opakující se případy skrytého záškoláctví a neomluvené absence řeší přestupková komise městského úřadu odebráním dávek.

5.3. ZÁVĚR

Ve městě Chrastava dochází k neřízené kumulaci sociálně znevýhodněných rodin do prostorově vymezené lokality, která je ale jedním z mála útočišť, jež mohou sociálně slabé rodiny využívat.

Jelikož podle hygienické stanice ubytovna není ve stavu, jež by ohrožoval zdraví ubytovaných, a ani podle jiných institucí zde nedochází ke kritické koncentraci sociopatologických jevů, neexistují důvody pro zrušení ubytovny. Na místě je však snaha o zlepšení technického vybavení budovy, například opětovným zavedením plynové přípojky, nebo snaha o dodržování ubytovací kapacity.

Městu Chrastava schází koncepce sociálního bydlení, která by mimo jiné mohla pomoci například obyvatelům zařízení azylového typu s opětovným začleněním do společnosti.

Velmi kladně je naopak hodnocena pomoc města zaměstnávat dlouhodobě nezaměstnané na **veřejně prospěšné práce**. Užitečná je také snaha vedení základní školy nevytvářet vyloženě „problémové“ třídy, začleňovat děti se speciálními potřebami do běžných tříd a věnovat zvláštní péči dětem, kterým rodiče nedokáží zajistit vhodné podmínky pro domácí přípravu na vyučování.

sociální vyloučení v plzni

Problematika **sociálního vyloučení** v Plzni byla předmětem již několika výzkumných analýz a je poměrně dobře a komplexně zmapována. V tomto textu, který vychází jednak z dosavadních poznatků a jednak z vlastního šetření realizovaného autorem v rámci projektu „Čikatar Het“, se pokusíme nabídnout přehled základních témat.

Počet lidí, kteří v Plzni žijí v podmínkách **sociálního vyloučení**, je velmi obtížné určit, neboť neexistují spolehlivé indikátory ani zdroje dat, na základě kterých by se tento odhad mohl provést. Problematika **sociálního vyloučení** bývá často vztažována k osobám, které jsou na základě fyziognomických znaků označovány okolím za Romy. V roce 1980 provedl Československý statistický úřad „zjištění rozsahu, rozmístění a struktury cikánského obyvatelstva“, jež konstatovalo, že na území města Plzně žije 1630 osob „cikánského původu“. Nicméně tehdejší postup statistického úřadu je nutné považovat za nelegální a nemorální. V dnešní době se praktikuje tzv. sebesčítání, kdy občan deklaruje **národnost (etnicitu)** dle vlastní svobodné vůle. Na základě tohoto principu se k romské **národnosti** v roce 2001 přihlásilo v Plzni celkem 174 osob. Z výše uvedených důvodů a s ohledem na to, že **sociální vyloučení** se netýká pouze Romů, se budeme snažit v tomto textu co nejvíce vyřadit etnickým konotacím.

Částečný odhad počtu sociálně vyloučených osob v Plzni lze učinit na základě odhadu počtu obyvatel jednotlivých lokalit, které vykazují známky **sociálního vyloučení**. Pokud připustíme, že těchto lokalit je v Plzni šest až sedm, získáme číslo kolem 500 osob. Nicméně tento údaj je podle našeho názoru nutné považovat za velmi podhodnocený, neboť do něho nejsou zahrnuty osoby, které žijí v podmínkách **sociálního vyloučení**, avšak mimo vymezené lokality, dále sociálně vyloučené osoby, které jsou hlášeny k trvalému bydlišti mimo území města Plzně a samozřejmě také lidé bez domova. Těch je většina. Domníváme se, že celkem žije v podmínkách **sociálního vyloučení** přibližně 2 000 osob. Tomuto odhadu by odpovídaly i statistiky o struktuře nezaměstnanosti v Plzni, třebaže musíme počítat s faktem, že část sociálně vyloučených není evidována na úřadu práce a naopak část z těch, kteří jsou evidováni na úřadu práce jako nezaměstnaní, nejsou sociálně vyloučení.

6.1. PŘEHLED SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT A JEJICH STRUČNÝ POPIS

Na území města Plzně jsme identifikovali několik sociálně vyloučených lokalit. Vyjma Jateční a Duchcovské ulice nejsou však tyto lokality prostorově oddělené od ostatní bytové zástavby města a nemají podobu celých ulic či čtvrtí, jak to mu je v některých jiných městech v ČR, například v Ústí nad Labem. Celkově jsme zkoumali šest lokalit, ve skutečnosti je jich však víc. O některých z nich, například o objektech Palackého třída 16, Železniční 36 a dalších, však nemáme dostatek informací. Při výzkumu se – bohužel - jednoznačně prokázalo, že na vzniku níže vymezených lokalit se podílela samospráva svými nešetrnými kroky v oblasti bytové politiky.

6.1.1. Lokalita Jateční – Duchcovská

Lokalita Jateční – Duchcovská sestává z pavlačového domu č.p. 1 v Jateční ulici a dále ze čtyři domů v Duchcovské ulici (č.p. 1, 3, 5, 7). V 94 bytových jednotkách zde žije zhruba 200 lidí.

V porovnání s ostatními **sociálně vyloučenými lokalitami** v Plzni se jedná o jedinou lokalitu, kterou můžeme označit jak prostorově vyloučenou. Dobu a příčiny vzniku vyloučené lokality je obtížné určit. Již v období před rokem 1989 se jednalo o lokalitu s nižší prestiží bydlení, avšak posun od lokality nepříliš prestižní k lokalitě vyloučené spadá spíše až do let devadesátých. Tehdy se samospráva rozhodla využívat zdejší bytové jednotky pro ubytování „neplatičů a nepřizpůsobivých občanů“ z celého města.

V pavlačovém domě v Jateční ulici se nachází celkem 59 bytů III. kategorie bez koupelny. Nejčastěji se jedná o byty 0+1 o výměře 38,5 m², rohové byty 1+1 o výměře 40 m² a byty 2+1 o výměře 48 m². V Duchcovské ulici se nachází celkem 35 bytových jednotek, 12 z nich o výměře 46 m², zbylé mají plochu 20 m². Tyto byty jsou IV. kategorie se statusem tzv. „holobytů“, tedy bytů sestávajících se z jediné místnosti bez sociálního zařízení. V Duchcovské ulici se také nacházejí prostory v pronájmu Městské policie, které jsou poskytovány neziskové organizaci. Ta zde provozuje dětské mimoškolní aktivity.

V roce 2006 bylo v lokalitě trvale přihlášeno 192 osob. Nájemní smlouvy se od roku 2001 uzavírají výhradně na dobu určitou, a to nejvíce na 2 roky. Smlouva je nájemníkovi prodloužena pouze v případě, že plní veškeré předjednané povinnosti, zejména platí-li řádně nájemné a služby. Pro danou lokalitu je charakteristická vysoká míra zadluženosti, nezaměstnanosti a migrace do zahraničí.

Na základě plánu územní výstavby z roku 1998 se objekty v Duchcovské ulici nacházejí v demoličním pásmu, které má nahradit nová komunikace. Z tohoto důvodu se již v lokalitě nové byty nepřidělují. Osud pavlačového domu v Jateční ulici není jistý, nicméně i v tomto objektu bylo pozastaveno přidělování bytů.

6.1.2. Lokalita Nádražní

Pod označením „lokalita Nádražní“ se skrývá starý činžovní dům č.p. 22 v Nádražní ulici. V objektu je celkem 5 bytů (1 byt I. kategorie, 2 byty III. kategorie a 2 byty IV. kategorie) a 1 nebytový prostor. Nemoovitost je plynofikována, z důvodu zadluženosti je však na plyn připojena pouze jediná bytová jednotka. Také pro tuto lokalitu je charakteristická vysoká míra zadluženosti na nájemném a službách: k roku 2006 činil celkový dluh 96 000 Kč. V minulých letech byla lokalita pojímána jako odkládiště nepřizpůsobivých či sociálně slabších občanů. Výjimku představoval starší manželský pár, kteří žil v domě dávno předtím, než se proměnil v **sociálně vyloučenou lokalitu**. Nicméně v objektu se již před časem přestaly přidělovat byty a tento rok byl objekt přesunut do seznamu budov určených k dalšímu prodeji. O dům mají zájem majitelé vedlejšího hotelu, kteří zde chtějí vybudovat bazén pro své zákazníky.

enkláva

D11

V sociálních vědách se etnickou či chudinskou enklávou rozumí část urbáního celku, jehož většinu obyvatel tvoří určitá etnická či sociální skupina. Na rozdíl od forem nedobrovolné segregace (např. ghetto) se jedná o dobrovolnou separaci (např. tzv. čínské čtvrti).

6.1.3. Lokalita Plachého alias „Plac“ alias „Myší díra“

Lokalita v Plachého ulici, označovaná jako „Plac“, není souvislou **sociálně vyloučenou lokalitou**. Tvoří ji činžovní domy zástavby č.p. 42, 44, 46 a 48 z roku 1929, v nichž žije více než stovka sociálně slabých občanů. V domech se původně nacházely garsoniéry se společným sociálním zařízením na chodbách. V průběhu osmdesátých let dvacátého století v domech proběhla první a prozatím poslední rozsáhlejší rekonstrukce, při níž byly původní garsoniéry přestavěny na malometrážní byty. Sociální zařízení ovšem zůstalo nadále vyčleněno na chodbách. V současnosti se v domech nachází celkem 49 malometrážních bytů III. a IV. kategorie o dispozicích 1+1, 1+kk či 2+1. Domy jsou plně plynofikovány.

Do lokality se vstupuje krátkým průjezdem, jelikož vchody do domu se nacházejí z vnitřní strany pavlače. Součástí zástavby je dvůr o výměře 400 m², na němž jsou rozmístěny kontejnery, klepadla na koberce a šňůry na prádlo. Navenek lokalita působí nenápadným a izolovaným dojmem. V důsledku nezájmu „konvenčních“ nájemníků o tamější byty byli do lokality pozvolna sestěhováni sociálně slabší občané. Výsledkem této bytové politiky města Plzně bylo nakumulování velkého počtu sociálně vyloučených rodin do jednoho místa.

6.1.4. Lokalita Plynární

Lokalitu tvoří činžovní dům č.p. 4 v Plynární ulici, v 11 bytových jednotkách zde žije přibližně 35 obyvatel.

Osud objektu Plynární č.p. 4 je spojen s osudem nedalekého, asi 100 metrů vzdáleného objektu Plovární 24. Činžovní dům v Plovární ulici donedávna představoval – konkrétně do období své rekonstrukce – jednu z plzeňských **sociálně vyloučených lokalit**. V souvislosti s jeho prodejem do soukromého vlastnictví však byli všichni tamní „neplatiči“, „nepřízpůsobiví“ či „problémoví“ vystěhováni do pojednávané lokality v Plynární ulici. V lokalitě Plynární ovšem i nadále setrvali tamní starousedlíci – řada současných nájemníků tam žije několik desítek let, neboť jim

byly v lokalitě přiděleny obecní služební byty. Z tohoto důvodu lze vznik lokality charakterizovat jako pozvolný.

Vedle 11 bytových jednotek se v lokalitě nachází několik uzamykatelných nebytových prostor. Byty o dispozicích 1+0, 1+1 či 2+1 spadají převážně do IV. kategorie. Přístup k tekoucí vodě má většina domácností pouze na chodbě. Ačkoli je dům plynofikován, většina domácností stále topí v kamnech na tuhá paliva. K roku 2006 bylo v lokalitě trvale přihlášeno 35 osob.

6.1.5. Lokalita Resslerova

Objekt číslo popisné 13 v ulici Resslerova představuje starší, v roce 1892 vystavěný činžovní dům. V objektu je 35 bytových jednotek, ve kterých žije zhruba 110 obyvatel. Dům byl do první světové války využíván jako sirotčinec, v meziválečném období se ovšem přeměnil ve velice prestižní obytnou lokalitu. Přestože dům pozvolna chátral již od konce druhé světové války, zlom v jeho charakteristice přinesl až podzim roku 1994. Na základě rozhodnutí bytové komise městského obvodu 3 ke dvěma rodinám starousedlickým přibyly tři rodiny novousedlické, přičemž tyto rodiny byly definované jako romské. Není bez zajímavosti, že přibližně od této doby je o lokalitě Resslerova referováno jako o lokalitě problémové.

V lokalitě je k dispozici 34 bytových jednotek o výměře 16 – 40 m² (z toho 1 byt I. kategorie, 18 bytů II. kategorie, 15 bytů III. kategorie), jeden nebytový prostor, několik sklepů a venkovní dvůr. Technický stav společných prostor lze označit za špatný. Sociální zařízení je – vyjma jediného bytu I. kategorie – situováno na chodbách. Celý dům je plně plynofikován.

V roce 2006 bylo v lokalitě trvale přihlášeno 107 osob. Celkem 12 domácností mělo uzavřenou smlouvu na dobu neurčitou s regulovaným nájemným, zbylé domácnosti měly smlouvu uzavřenou na dobu určitou. Pro danou lokalitu je charakteristická vysoká míra zadluženosti, v roce 2006 činil celkový dluh na nájemném a službách přibližně 260 000 Kč, nezaměstnanost a fluktuace nájemníků (od roku 2001 se v lokalitě vystřídalo přes 20 rodin).

sekundární trh práce

Sekundární trh poskytuje práci horšího druhu, než trh primární. Je charakteristický nestabilitou, horšími a špatně placenými nabídkami, nestandardními pracovními poměry a uzavřeností vůči primárnímu trhu práce.

6.1.6. Lokalita Strážnická

Lokalitu tvoří dva vchody panelového domu ve Strážnické ulici č.p. 12 a 14. Nachází se zde čtyřicet bytů, obývaných zhruba šedesáti lidmi. Do vchodu číslo 10 byly záměrně soustředováni občané na základě předpokládané romské etnicity. Obdobný charakter postupem času získal částečně i objekt ve Strážnické číslo 12.

Všechny bytové jednotky jsou I. kategorie, (některé jsou koncipovány coby dvougenerační) o výměře 71,5 – 97,5 m². Dále se zde nachází jeden nebytový prostor a několik sklepů. Technický stav společných prostor lze označit za špatný. Na rozdíl od lokality Resslerova či Jateční je každá domácnost vybavena vlastním vodoměrem a elektroměrem. Pro danou lokalitu je taktéž charakteristická vysoká míra zadluženosti. V roce 2006 činil celkový dluh na nájemném a službách 2 337 335 korun, což bylo primárním důvodem, který vedl k rozhodnutí o prodeji této lokality.

6.2. POSTUPY SAMOSPRÁVY V PROBLEMATICE SOCIÁLNÍHO VYTĚŠŇOVÁNÍ VE VZTAHU K BYDLENÍ

V obecné rovině lze konstatovat, že obdobně jako v jiných městech dochází ze strany plzeňské samosprávy k tendencím zbavit se objektů v **sociálně vyloučených lokalitách** jejich prodejem. Důvodem je jejich „problematičnost“. Nicméně tyto lokality se problematickými staly v důsledku rozhodnutí samotné samosprávy. V dokumentu města, který obsahuje budovy určené k ponechání ve vlastnictví města (viz <http://info.plzen-city.cz/article.asp?itm=16849>) se např. můžeme v poznámkách dočíst, že dům v Resslerově ulici je určený „pro neplatiče a nepřízpůsobivé občany“, nebo že objekt v Palackého ulici č. 16 je „ve výhledu ubytovna pro neplatiče nájemného“. Taktéž v domě v Jateční ulici jsou „byty pro neplatiče“, podobně jako v objektu Plynární č. 4. Je tedy evidentní, že v Plzni existují dva druhy obecních bytů – pro „neplatiče a nepřízpůsobivé“ a pro ostatní občany. Neplatičem je pro město ten, kdo nezaplátil třikrát nájem. Neplatiči nemohou žádat o přidělení standardního obecního bytu. Vzhledem k tomu, že mnozí sociálně slabí občané se stali neplatiči až v důsledku „umístění“ do lokality „pro neplatiče“, je to situace dost paradoxní. Podle dokumentu Kritéria pro výběr nájemce uvolněného bytu postupuje samospráva při přidělování obecních bytů mimojiné takto: „zvažuje, zda občan bude v budoucnu schopen splácet nájem bytu (včetně služeb)“, a dále „prověřuje, zda nejde o problémovou osobu (výpis z trestního rejstříku, reference z předchozího bydliště a podobně). Zde se odráží deklarovaný „zájem obvodu vyrovnat se s nepřízpůsobivými osobami“. Do objektu pro neplatiče se takto mohou dostat lidé, kteří žádné dluhy nemají, stačí, aby komise měla dojem, že „nebudou schopni splácet nájem“ nebo jsou „problémoví“. V praxi pak většinou dostačuje, aby byli žadatelé úředně shledáni Romy například na základě příjmení.

K pokusům prodat „problematické“ objekty docházelo v Plzni již v minulosti (Jateční, Resslerova), ale nakonec z nich vždy sešlo. Nicméně nedávno bylo po jistých komplikacích (kritika neziskových organizací a opozice) rozhodnuto o prodeji domů ve Strážnické ulici č. 10 a 12. Původně chtělo vedení města prodat tyto objekty soukromému subjektu, který se zaměřuje na vymáhání pohledávek. Tento subjekt spolupracoval s Územním městským obvodem Plzeň 3, v jehož obvodu se domy nacházejí. Projednávaná cena byla o několik milionů korun nižší, než činí současný odhad nemovitostí. Po medializaci případu od tohoto kroku město upustilo a rozhodlo se objekty prodat formou veřejné soutěže.

černá ekonomika

Tímto termínem se označují ekonomické aktivity, které jsou v rozporu s trestním zákonem. V případě sociálního vyloučení se lze setkat především s krádežemi sběrných surovin.

6.3. EKONOMICKÉ VYLOUČENÍ

6.3.1. Zadlužení

Zadlužení, lépe řečeno předlužení, je jedním z nejčastějších problémů, se kterým se lze v Plzni u sociálně vyloučených osob setkat. Právě problémy s dluhy tvoří velkou část zakázek sociálních pracovníků. Nelze přijímat názor, že problém zadluženosti je čistě individuální záležitostí dlužníka, neboť se v tomto jedná o velmi nebezpečný společenský jev s dalekosáhlými následky. Dluhy jsou častou příčinou vyloučení a zároveň znemožňují jakoukoli snahu o integraci sociálně znevýhodněných zpět do společnosti. Během výzkumu nebyl zaznamenán žádný případ informátora, který by nebyl zadlužen. Velmi často se přitom jedná o dluhy, které dosahují desetitisícových částek u osob, jejichž jediným legálním zdrojem příjmů jsou dávky hmotné nouze a státní sociální podpory.

PŘÍKLAD

Paní M. G. žije v jedné ze sociálně vyloučených lokalit v Plzni. Stará se o svého manžela, který je v invalidní důchodu. Sama je v penzi. Jejich společný měsíční příjem činí dohromady kolem 12 600 Kč. Na nájmu a službách zaplatí měsíčně zhruba 7 850 Kč. Dále splácí 2 000 Kč měsíčně za dvě spotřebitelské půjčky, 480 Kč měsíčně za dluh na zdravotním pojištění a 1 500 Kč za dluh u Plzeňských dopravních podniků. Mimoto mají pohledávku ve výši 1 600 Kč u České televize, na jejíž splácení jí už ale peníze nezbyývají.

Z výzkumu vyplynulo, že prvotní příčinou zadlužení a následného sociálního pádu mohou být nečekané výdaje v podobě nereálně vysokých nedoplatků za vodné a stočné, které přesahují možnosti finančních zdrojů sociálně slabých občanů. To je charakteristické především v případě lokality Jateční. Další příčinou zadlužení bývá těžká životní situace – nemoc, ztráta zaměstnání, partnerské problémy, úmrtí v rodině.

Pan J. F. se rozhodl v 90. letech podnikat. Vzal si úvěr, za který ručil rodinným domem v osobním vlastnictví, a s kamarádem si otevřel restauraci. Restaurace podle slov pana J. dobře prosperovala. Po nějaké době ovšem začaly neshody s kamarádem – spolumajitelem, které vyvrcholily ukončením hostinské činnosti a následnými tahanicemi o finanční vypořádání. Pan J. se dostal do platební neschopnosti a přišel o rodinný dům, kterým ručil. Opustila ho manželka a objevily se zdravotní problémy. Po několika letech strávených na ubytovnách se pan J. přestěhoval do jedné ze sociálně vyloučených lokalit v Plzni do podnájmu k těžce nemocné paní, o kterou se staral a která však za nedlouho zemřela. V bytě je rovněž hlášen syn zemřelé, který je nyní ve výkonu trestu. Pan J., jenž je nyní v částečném invalidním důchodu, se obává návratu syna zemřelé a ztráty bydlení.

Dluhy, se kterými se lze setkat, můžeme rozdělit do pěti skupin:

- 1) dluhy způsobené neplacením nájemného a služeb (viz výše)
- 2) dluhy na pokutách u Plzeňských městských dopravních podniků (PMDP)
- 3) dluhy na zdravotním pojištění
- 4) dluhy u poskytovatelů spotřebitelských půjček a úvěrů
- 5) pohledávky u telefonních operátorů

Úhrnem může konstatovat, že nejčastějšími dluhy, které jsme zaznamenali, jsou dluhy u PMDP, přičemž je poměrně časté, že tyto dluhy jsou způsobené nezletilými dětmi, bez vědomí jejich rodičů.

Dluhy na zdravotním pojištění jsou typické pro ty osoby, které nebyly po určitou dobu v evidenci úřadu práce. Tento fakt může být způsobený vyřazením z důvodu porušení či nesplnění některých kritérií, nezodpovědnosti a podobně. Avšak u dvou informátorů, kteří původně pocházeli ze Slovenska, byl zjištěn vznik dluhu v důsledku problémů s občanstvím po rozpadu ČSFR, kdy si dotyční nepodalí včas žádost o české občanství a následně byli vyřazeni z evidence úřadu práce.

černý trh práce

Tímto termínem bývá označována oblast, ve které dochází k vytváření nelegální pracovní nabídky a poptávky. V případě sociálního vyloučení se zpravidla jedná o nabídku a poptávku po nekvalifikovaných profesích (např. pomocné stavební práce, vyklízení objektů, úklid apod.). Poptávka a nabídka na tomto trhu probíhá prostřednictvím individuálních vazeb, a nebo organizovaně prostřednictvím „agentur“ či polo-mafiánských struktur.

V případě spotřebitelských půjček a úvěrů převažují dluhy u subjektů poskytujících nákup spotřebního zboží na splátky (Multiservis, Cetelem, Home Credit a další). Nicméně samotné pořízení spotřebního zboží na splátky zpravidla nevede k jeho využívání, ale k obstarání finanční hotovosti jeho následným zastavením či prodejem. Překvapivě málo bylo zjištěných případů zadlužení se u subjektů, které se specializují na krátkodobé půjčky s vysokými úroky (Provident Financial či Profireal). Konkrétní případy **lichvy** nebyly v Plzni zaznamenány. Avšak v některých případech lze za lichvu označit postup „legálních“ poskytovatelů půjček.

PŘÍKLAD

Paní K. L. se dostala do finančních problémů a hrozila jí exekuce. Tento problém se rozhodla řešit půjčkou. Od nejmenované firmy si vzala půjčku ve výši 110 000 Kč s tím, že 30 000 korun si firma naučtovala jako odměnu za vyřízení půjčky. Celkem si tedy půjčila 140 000 Kč. Bohužel její finanční potíže přetrvávaly a tuto půjčku řádně nesplácela. K jejímu nemilému překvapení se ukázalo, že úrok z prodlení je ve smlouvě stanoven na 5% z celkové dlužené částky za den. Paní K. nevěděla, jak danou situaci řešit, a dluh za poměrně krátkou dobu přerostl přes hranici milionu korun.

Třebaže je zadlužení individuálním problémem, lze mu předcházet či alespoň zmírnit jeho dopady. K tomu bohužel v Plzni nedochází, ba právě naopak. Nejviditelnější je to v případě dluhů na nájemném, které jsou ve svých důsledcích nejnebezpečnější formou zadlužení, neboť vedou k ztrátě bydlení. Postup jednotlivých městských obvodů neodpovídá metodologickým pokynům MPSV a nedochází k využívání tzv. **institutu náhradního příjemce sociální dávky**. Zacházení s dlužníky je navíc naprosto nesystematické a neprůhledné.

Specifickým faktorem, který zadlužování dále prohlubuje, je jev, který bychom mohli označit jako „obchod s chudobou“. Ten spočívá ve snaze soukromých subjektů co nejvíce vydělat na pohledávkách prostřednictvím poplatků či úroků z prodlení. K tomuto účelu jsou sociálně slabí nevhodnějšími adepty, neboť zde platí poučka, že čím déle klient neplatí, tím lépe. Z půjčené částky v řádech tisíců se díky smluvním úrokům z prodlení či smluvním pokutám může záhy stát částka v řádech statisíců. Navíc sociálně vyloučené osoby mají zpravidla omezené právní vědomí a přistupují na podmínky, které jsou nevýhodné či dokonce v rozporu s dobrými mravy. Je také třeba vyvrátit domněnku, že se jedná o pohledávky, které jsou z důvodů nezaměstnanosti a majetkových poměrů dotyčných nevymahatelné. Exekurovat lze i sociální dávky, a to i například rodičovsky příspěvek. Tučné zisky poskytovatelů půjček, vymahačů, exekutorů a právníků nakonec tedy zaplatí stát, přesněji řečeno daňový poplatník.

6.3.2. Zaměstnání

Zaměstnání je vedle vzdělání hlavním faktorem, který určuje pozici člověka v moderní společnosti. Je zdrojem vzácných statků v podobě prestiže, bohatství či moci. Člověku, který je nezaměstnaný, se těchto statků, nedostává a tak se lehce může ocitnout v osidlech **sociálního vyloučení**. Nejinak tomu je i v případech sociálně vyloučených osob v Plzni, u nichž je dlouhodobá nezaměstnanost častým charakteristickým průvodním znakem jejich anamnézy. Odhady (viz např. http://www.esfcr.cz/mapa/int_pz4_6.html) udávající až 95% míru dlouhodobé nezaměstnanosti mezi obyvateli některých lokalit (například Jateční či Resslerova 13) je však třeba brát s rezervou, neboť jsou vztahovány k celkovému počtu obyvatel lokalit a neodpovídají standardnímu způsobu výpočtu nezaměstnanosti.

Typická představa, že obyvatelé **sociálně vyloučených lokalit** v Plzni nepracují a pracovat nechtějí, je často mylná. Většina z nich (především mužů) pracuje, ale nelegálně a příležitostně. V Plzni se jedná především o výkopové práce či pomocné stavební práce v podobě jednorázových „zakázek“ v délce trvání maximálně několika týdnů. Mzda za práci v těchto případech bývá takřka výhradně úkolová, tj. na základě ústní dohody se stanoví částka za jeden vykopaný metr. Výše částky je přitom odvislá od roční doby a půdního profilu. Tato forma spolupráce je výhodná pro obě strany – „zaměstnavatel“ ušetří na nákladech a „zaměstnanec“ si přilepší k dávkám sociální péče bez obav, že o mzdu přijde v důsledku exekuce.

kulturní kapitál

Kulturní kapitál je soubor získaných znalostí, dispozic a předpokladů k získání určitého postavení uvnitř společnosti. Čím nižší je kulturní kapitál, tím nižší je společenské postavení člověka ve společnosti a naopak.

Sjednávání práce na černo probíhá většinou prostřednictvím osobních vazeb a bývá přitom pravidlem, že na jednotlivých „fuškách“ se podílí stálé „pracovní party“ čítající několika málo osob, které jsou spojené příbuzenskými, sousedskými či přátelskými vazbami. Byl dokonce zaznamenán případ práce na černo nezletilých osob, které chodily kopat se svými příbuznými na místo toho, aby docházely do školy.

Dalším zdrojem nelegálních příjmů je sběr kovu a dalších surovin. Avšak dle našich poznatků není tento způsob obživy v sociálně vyloučených lokalitách příliš rozšířen a dochází k němu pouze ojediněle, neboť se jedná o statusově velmi podřadnou činnost.

CITÁT

„Kopat chodíme s bráchama, občas s námi i chodí můj kamarád z baráku. Starší brácha má dobré kontakty, v Plzni ho znají a vědí, že je spolehlivý. Když je nějaká fuška, tak mu zavolají. Práci není těžké sehnat. Zaleží na počasí, ale letos to bylo dobrý. Práce byla i přes zimu. K ostatním cikánům pracovat nechodím. Ty tě akorát okradou a za práci ti nezaplatí. (...) Proč bych chodil pracovat někam za hodinou mzdu? Takhle si za hodinu vydělám dvě, tři stovky, odpoledne mám hotovo a jdu domů. Ale možná pojedu do Anglie, bratranec mi tam sežene práci. Vydělám si na barák a pak se možná vrátím.“

Informátor K. H.

Specifickým problémem je nezaměstnanost sociálně znevýhodněných žen. Většinou se jedná o ženy, které se snaží vrátit do pracovního procesu po letech strávených na mateřské dovolené, často pod tlakem zadlužení. Jejich pracovní možnosti jsou daleko omezenější než u mužů, neboť mají malé či žádné pracovní zkušenosti a kvalifikaci. Nabídka práce na černo pro ženy v Plzni takřka neexistuje a trh legální práce je omezen na nabídky nekvalifikované manuální práce v továrnách či v menší míře ve službách (úklid, pomocné práce v kuchyni a podobně). V obou oblastech pak dochází k diskriminaci. Především z důvodů směnného provozu v továrnách, který znemožňuje vykonávat práci ženám s nezletilými dětmi, ale i z důvodů připisované romské etnicity.

Větší zaměstnavatelé zpravidla získávají pracovní síly prostřednictvím externích personálních agentur, jejichž mechanismy jsou nastavené tak, aby eliminovaly zájemce s nižší funkční gramotností, třebaže tato není překážkou k výkonu nekvalifikovaného zaměstnání. Praxe je velmi jednoduchá: uchazeči je například předložen dotazník, který nezvládne vyplnit, třebaže na podobnou pozici je následně přijat zahraniční pracovník (často se jedná o dělníky ze sociálně vyloučených osad na Slovensku), bez znalosti českého jazyka, který je nicméně „ochoten“ pracovat na tři směny a za nižší plat. V minulosti byl v jedné plzeňské lokalitě zaznamenán případ organizované nelegální pracovní migrace ze slovenských romských osad. V sezóně se jednalo až o několik desítek osob, v popisovaném případě šlo o lidi zadlužené na Slovensku u místních lichvářů. Spolu s nimi byly z východoslovenských osad do Plzně přiváženy i prostitutky.

Z pohledu na strukturu pracovního trhu v Plzni za rok 2006 (viz http://portal.mpsv.cz/sz/local/pm_info/stat/trh_prace_pm_2006.pdf) vyplývá, že vysoká míra nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob není způsobena převážně nedostatkem pracovních míst, ale právě faktory, které byly výše uvedeny: zadlužením, demotivujícím charakterem sociálního systému, vytvářením poptávky po práci na černo, diskriminací a v neposlední řadě charakterem pracovních míst, které jsou nevhodné pro ženy s dětmi či osoby se zdravotními potížemi. (Překvapivě velké množství sociálně vyloučených osob trpí různými chronickými nemocemi, převážně astmatem. V případě dětí si trůfáme tvrdit, že je to až každé druhé dítě.) V některých případech byla zaznamenána překážka v podobě záznamu v rejstříku trestů.

sociální kapitál

Sociální kapitál můžeme chápat jako soubor znalostí a styků, kterými jedinec disponuje a které mu při řešení životních situací mohou být užitečné. Jinak řečeno, jedná se o strukturu příležitostí, které se jedinci nabízejí.

6.4. OSTATNÍ PROJEVY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

6.4.1. Kulturní vyloučení – vzdělávání

Vzdělání, jak bylo uvedeno, je faktorem, který vedle zaměstnání určuje pozici člověka ve společnosti. Nízké vzdělání tedy zvyšuje možnost **sociálního vyloučení**, což je pro lokality v Plzni typické. Výjimečně se zde lze setkat s osobami, které mají střední odborné vzdělání (ačkoli jsme evidovali i jedno vysokoškolské), přičemž platí pravidlo, že děti dosahují stejné úrovně vzdělání jako rodiče.

Pozitivním faktem však je, že oproti jiným městům nebyla zaznamenána systematická **diskriminace** romských dětí a jejich záměrné umísťování do zvláštních (speciálních) škol. Domníváme se, že pokud k těmto případům dochází, jedná se o individuální případy. V Plzni rovněž nejsou třídy či školy, ve kterých by docházelo k záměrné segregaci „romských“ a „neromských“ žáků. Nicméně vyšší počet romských žáků lze zaznamenat v ZŠ v Ressslově ulici, což je ovšem způsobeno sestěhováním občanů považovaných za Romy do této lokality. Je tedy přirozené, že jejich děti navštěvují základní školu ve stejné ulici.

Určitou mezeru lze spatřovat v tom, že děti ze **sociálně vyloučených lokalit** nenavštěvují mateřské školy či tzv. nulté ročníky. Docházka do těchto zařízení by přitom mohla vyrovnat pojmově-logické a sociálně dovednostní handicap, dětí z méně podnětného sociálního prostředí již před nástupem na základní školu. K projevům symbolického vyloučení jedinců, kteří jsou obyvateli **sociálně vyloučených lokalit** či jsou označeni za „Romy“, dochází především v rámci každodenního interakce mezi nimi a příslušníky majority. Paušálně je na ně nahlíženo jako na „parazity“, „neplatiče“ a podobně. Je však s podivem, že „parazity“ už nejsou označováni ti, kteří vytváří nabídku **práce na černo** a okrádají stát na daních, a nebo ti, kteří vydělávají na chudobě ostatních.

6.4.2. Migrace

Jedna z mála možností, která obyvatelům **sociálně vyloučených lokalit** často zbývá, je emigrace do zahraničí, kterou můžeme chápat jako extrémní způsob adaptace na podmínky **sociálního vyloučení**. Tento jev byl v uplynulých letech zaznamenán převážně v lokalitách Resslerova, Jateční a Vinice. Cílovou destinací je téměř výhradně Velká Británie. Samotná migrace probíhá prostřednictvím příbuzných, kteří odešli dříve a kteří přicházejícím poskytnou ubytování, seženou práci a případně i zaplatí cestu. Důvodem evidovaných případů byla ekonomická situace domácnosti (zadlužení) a hrozící ztráta bydlení.

PŘÍKLAD

Panu R. B hrozilo vystěhování z bytu z důvodů neplacení nájemného. Potýkal se i s řadou dalších dluhů, na které byla vydána exekuce. Bratr, který již delší dobu žije ve Velké Británii, mu nabídl, ať se odstěhuje za ním. Pan R. se dlouho nerozhodoval, prodal a rozdál to málo, co mu zbývalo, a i s rodinou odjel. Po několika měsících strávených v Anglii si však pan R. nedokázal obstarat práci a začal mít s bratrem, u kterého bydlel, neshody. Rozhodl se tedy pro opětovný návrat do vlasti. Mezitím však jeho dluhy narostly a soud rozhodl o výpovědi z nájmu. Pan R. v současnosti čeká, kdy ho přijdou vystěhovat.

subkultura

Jednotné pojetí významu tohoto pojmu neexistuje. Zpravidla se pojem subkultura vztahuje k určité sociální skupině, jež se vyznačuje specifickými hodnotami, normami a vzorci chování. Ty se liší od hodnot, norem a vzorců širší společnosti, jejíž součástí daná subkultura je. Viz též pojem kultura.

6.4.3. Sociálně patologické jevy

Třebaže jsou **sociálně vyloučené lokality** v Plzni často prezentovány jako centra sociálně patologických jevů, výsledky výzkumu jsou v tomto ohledu přinejmenším rozporné. Dle našich informací v těchto lokalitách řeší policie především přestupky (rušení nočního klidu) a nevnímá je jako „problémové“. Případ vraždy v lokalitě Resslerova z roku 2006 je nutné chápat jako neúměrně medializovaný. Důvodem je špatná pověst lokality. V roce 2006 došlo v Plzeňském kraji celkem k 15 vraždám, z nichž si žádná nevyžádala tolik pozornosti jako tato. Rovněž oddělení sociální právní ochrany dětí na jednotlivých městských obvodech neregistrují zvýšený počet klientů v **sociálně vyloučených lokalitách**.

Avšak ojediněle byla zaznamenána prostituce, a to celkem ve dvou případech. Poměrně vysoký počet informátorů měl záznam v rejstříku trestů. Převážně se jednalo o drobnou majetkovou trestnou činnost a ublížení na zdraví.

Za poměrně rozšířený jev lze považovat užívání návykových látek. V případě tvrdých drog se jedná výhradně o heroin.

PŘÍKLAD

Paní A. N. (23 let) se od svých šestnácti let živí prostitucí a přibližně stejnou dobu užívá heroin. V průběhu druhého těhotenství u ní lékaři diagnostikovali rakovinu v pokročilém stádiu. O její obě děti se stará babička. V současnosti paní A. dochází ambulantně na chemoterapii. S prostitucí ani s užíváním heroínu však pravděpodobně nepřestala.

6.5. ZÁVĚR

Za primární problémy v oblasti **sociálního vyloučení** v Plzni, obdobně jako v ostatních městech, považujeme tři oblasti: zadlužování, nezaměstnanost a bydlení. Tyto tři oblasti jsou vzájemně provázané a jedna ovlivňuje druhou. Je pochopitelné, že tyto problémy nelze jednoduše vyřešit. Nicméně se domníváme, že je lze alespoň částečně zmírnit, a to například následujícími kroky:

- prevencí vzniku dluhů na nájemném a službách prostřednictvím uplatňování institutu náhradního příjemce
- zavedením systematického a průhledného postupu vůči dlužníkům nájemného
- zamezením prostorové koncentrace sociálně slabých občanů
- zprůhledněním systému přidělování bytů
- vytvořením dlouhodobé koncepce sociálního bydlení
- zastavením prodeje objektů v sociálně vyloučených lokalitách
- podporou protidluhového poradenství
- zavedením „poradního orgánu“ či „komise“, zabývající se problematikou sociálního vyloučení bez zatížení etnickými výklady problému

sociální vyloučení v ústí nad labem

Ústí nad Labem je krajské město s 98 324 obyvateli. Ve vztahu k **sociálnímu vyloučení** má ze tří měst zahrnutých v našem výzkumu nejhorší startovní podmínky. Během komunistického režimu se ve městě koncentrovala především těžká chemická a důlní průmyslová výroba, po roce 1989 zde dochází k rozsáhlému omezení výroby a k masivnímu nárůstu nezaměstnanosti. Nezaměstnaní jsou většinou lidé dělnických profesí nebo lidé pouze se základním vzděláním,

Ve městě se nachází několik **sociálně vyloučených lokalit**, jež jsou, v negativním smyslu, doslova modelové: jsou zde přítomny všechny znaky **sociálního vyloučení** a současně i mnoho sociálně patologických jevů.

Hojně citovaná Zpráva o sociálně vyloučených lokalitách v ČR z roku 2007 (tak zvaná Gabalova zpráva, viz <http://www.esfcr.cz/mapa/index.html>) v Ústí nad Labem identifikovala čtyři: Předlice, Nový svět, Mojžíž a Jíloviště. Mimo tyto se však na území města nachází několik dalších ostrůvků koncentrované **chudoby**, které nesou znaky **sociálně vyloučených lokalit**.

CITÁT

„Jo pro fet si sem jezdí z celýho severu, přijedou, zaběhnou dovnitř a zas jedou...“

Karel, (45), obyvatel Předlic

„Samozřejmě, že je tam hodně feťáků, poznám je, když jdu po ulici.“

Jitka (25), terénní sociální pracovnice v Předlicích

„Automaty, ty já si taky zahraju. Je to super vyhrát prachy, v herně na hlavní maj teď nový bedny, a to ti říkam - úplně super.“

Karel (45), obyvatel Předlic

7.1 PŘEDLICE

Lokalita Předlice se skládá z centrální Prostřední ulice a ulic přilehlých (Marxova a B. Lonského). Nelze přesně určit, kolik zde žije lidí, odhady hovoří o zhruba dvou tisících.

I náhodný návštěvník okamžitě pozná, že Předlice se zcela liší od běžných čtvrtí českých měst. Většina domů je ve špatném technickém stavu, prostory mezi domy jsou naplněny odpadky. Za pěkného počasí tráví obyvatelé Předlic své dny před domy na ulicích. Každý si také všimne podivného kontrastu **chudoby** většiny obyvatel s okázale vystavovaným bohatstvím vlastníků nemovitostí (například auta v hodnotě milionů korun).

Přítomnost sociálně patologických jevů je téměř hmatatelná: živnosti v okolí Předlic jsou téměř výhradně non-stop herny a zastavárny.

PŘÍKLAD

Pan J.H. je absolvent zvláštní školy, stejně jako jeho žena D.H. Pokud se rozhodnou legálně pracovat, jejich příjem se bude pohybovat kolem 15 000 korun (on jako kopáč 8 000, ona uklízečka 7 000 Kč). V případě, že jako rodina se čtyřmi dětmi požádají o sociální dávky, dávky přesáhnou výši legálního výdělků. Když se muž ještě rozhodne pracovat na černo, příjem rodiny se dále zvětší o nezdaněný příjem z této práce. Pro rodinu H. je výhodnější pobírat dávky a příjem příležitostně zvyšovat prací na černo.

Přestože Předlice se nacházejí poblíž nově vznikající průmyslové zóny, většina obyvatel v produktivním věku lokality je nezaměstnaná. Místo legálního pracovního poměru velmi často volí nelegální **černou práci** a zároveň pobírají dávky hmotného zabezpečení. Tato varianta jim přinese maximální osobní zisk. Situace je důsledkem několika faktorů – především nízké (či spíše žádné) kvalifikace většiny obyvatel lokality a zároveň demotivujícího nastavení sociálního systému.

Kultura chudoby je koncept amerického antropologa Oscara Lewise, přičemž základem tohoto konceptu je tvrzení, že lidé žijící v prostředí chudoby na okraji tržní společnosti mohou za určitých podmínek vytvářet vlastní subkulturu, která se předává z generace na generaci. Tato subkultura se bez ohledu na to, kde se vyskytne, vyznačuje mj. těmito znaky:

- nezaměstnanost a nízké příjmy,
- absence formálních organizací za hranicí rodiny,
- nedůvěra v organizace majoritní společnosti,
- vysoký výskyt neúplných rodin a neoficiálních partnerských svazků,
- pocity deprivace a rezignace,
- tolerance sociálně patologického chování,
- orientace na krátkodobý prožitek apod.

7.1.1. Prostorové vyloučení - od výstavní čtvrti k ghettu

Od svého vybudování až do 80. let dvacátého století patřily Předlice ke krásným ústeckým čtvrtím. V osmdesátých letech dostala většina původních obyvatel Předlic náhradní byty na nově vznikajících sídlištích jako Všebořice či Severní terasa a do uvolněných bytů začínají přicházet první Romové. Jedná se jak o Romy přímo ze slovenských osad, tak o ústecké Romy z jiných částí města. Tito lidé tvoří základ jedné z předlických skupin: Starousedlíků.

PŘÍKLAD

Po druhé světové válce následoval odsun německého obyvatelstva, který se v Ústí nad Labem týkal 98% německého obyvatelstva. Pro průmyslový region to mělo za následek akutní nedostatek pracovní síly. Komunistický režim se různými výhodami a pobídkami snažil motivovat obyvatele vnitrozemí k přestěhování do pohraničí. V několika řízených vlnách byli do severních Čech stěhováni také Romové ze slovenských osad.

Další obyvatelé z řad chudých Romů přicházejí do Předlic krátce po roce 1989, jedná se většinou o Romy ústecké a několik rodin ze Slovenska. Pohyb ústeckých Romů souvisel s vytvářením nových „cenových map“ města na počátku devadesátých let, kdy byli Romové vystěhováváni z potenciálně lukrativních lokalit v centru (ulice Klíšská, Moskevská, České mládeže a další). Nově příchozím rodinám se dostává statusu Novousedlíků.

7.1.1.1. Starousedlíci a Novousedlíci

Spíš než podle délky pobytu v lokalitě probíhá zařazení do skupiny Staro- nebo Novo- usedlíků na základě příbuzenských vztahů k předlickým velkorodinám. Například člověk, který se do Předlic přistěhoval v roce 1992, ale je příbuzný s rodinami Novousedlíků, je Novousedlík. Oproti tomu člověk přistěhovalý v roce 2005, příbuzný s rodinami Starousedlíků, je a automaticky Starousedlík bez ohledu na to, že je v lokalitě o 13 let kratší dobu než muž z prvního příkladu. Po jistou dobu trvalo mezi Novousedlíky a Starousedlíky v Předlicích značné napětí. Zdá se, že v poslední době míra vzájemné animosity klesá. Zčásti je to způsobeno i společným postojem ke třetí skupině předlických obyvatel, finančně silným Moravákům.

CITÁT

„No jo, dřív to bylo jiný, byly i bitky, ale teď sme na tom všichni stejně. Moraváci nedělaj rozdíly.“

Karel (45), obyvatel Předlic (novousedlík)

„Zezačátku to s Novousedlíkama bylo hrozný, dělali ostudu, ale teď je to tady pro všechny tak hrozný, že se radši stěhuju na ubytovnu, mám doma šváby.“

Marie (54), obyvatelka Předlic (starousedlice)

7.1.1.2. Moraváci

Jako Moraváky označují obyvatelé Předlic bohaté Romy ze silných rodin původem z Moravy, kteří dnes vlastní většinu bytových domů v Předlicích. Na počátku tohoto století jim byly odprodány městem, poté co byly v prvním kole k odkoupení nabídnuty samotným obyvatelům.

PŘÍKLAD

V rámci obchodu s nemovitostmi probíhají v Předlicích i velmi rafinované úvěrové podvody. Dům se „naoko“ (bez provedení platby) prodá bílému koni (člověk v hmotné nouzi, většinou narkoman) za částku několikanásobně převyšující skutečnou hodnotu domu. Bílý kůň si potom na nemovitost ve svém majetku vezme úvěr, jehož výše se blíží fingované kupní ceně. Získané peníze odevzdá organizátorům podvodu a potom zmizí, aniž by úvěr začal splácet. Banka pak, v nejlepším případě, nemovitost exekuuje, její reálná cena je však mnohokrát nižší, než byl poskytnutý úvěr.

Moraváci tehdy dokázali během několika měsíců téměř všem obyvatelům domů ve svém majetku nechat podepsat nové nájemní smlouvy, pro nájemníky velmi nevýhodné. Nájem v Předlicích se v bytě 1+0 IV. kategorie (sociální zařízení a koupelna společné na chodbě) pohybují v rozmezí 6-8. tisíc korun. V bytě 2+0 opět IV. kategorie kolem 9. tisíc korun. Pro srovnání: 2+1 I. kategorie v samém centru města se pronajímá za průměrně 4–5 tisíc, 4+1 na pěkném sídlišti za 8 tisíc korun. Příspěvky na bydlení, které část nájemníků každý měsíc dostává, jsou takto převáděny přímo ze státního rozpočtu na bankovní konta Moraváků.

CITÁT

„Moraváci, to je mafie, ty nejhorší cigáni. Prachy vydělali na kurvách na E55, teď je dělaj na nás tady.“

Marie (54), obyvatelka Předlic

Většina nájemníků však nemá příliš možností obrany, protože jiné bydlení je pro ně velmi obtížně dostupné. Důvodem je faktická diskriminace Romů na trhu s nájemními byty. Realitní kancelář s typickým obyvatelem Předlic vůbec nevstoupí v jednání. Běžný pronajimatel, pokud se mu na jeho inzerát jako zájemce o pronájem bytu 2+1 přihlásí jedenáctičlenná romská rodina, odmítne také.

7.1.2. Kulturní vyloučení – předlická škola

Předlická komunitní škola je spolu s policejní stanicí jediným ostrůvkem „normality“ a státní moci v Předlicích. Škola se nachází přímo v lokalitě a je zařazena mezi takzvané komunitní školy. Komunitní školy mají podporovat multikulturní a multietnické vzdělávání, odstraňovat předsudky a přispívat k lepší integraci svých žáků z řad etnických menšin do společnosti.

Praxe se od tohoto původního cíle dost liší. Předlická škola je školou čistě romskou, etnicky zcela homogenní, čímž ztrácí svůj účel – vést k etnické a kulturní toleranci lze jen v rozmanitém, „pestrobarevném“ prostředí, kde se příslušníci různých kultur a etnik setkávají, poznávají svá kulturní specifika, konfrontují své hodnoty a životní styly.

PŘÍKLAD

V ČR se setkáváme s fenoménem segregace ve školství poměrně často. Vedle zvláštních a speciálních škol se na segregaci podílejí i dobře míněné školy komunitní. V lokalitách s velkou koncentrací romských rodin s dětmi škola získává status komunitní školy, protože část jejich žáků tvoří romské děti. Vstřícnost školy motivuje romské rodiče k přihlášení dětí právě do této školy. Jakmile však počet romských přesáhne jistou hranici (kolem 40%), majoritní rodiče začnou své děti ze školy přehlašovat do jiných zařízení. Škola po čase končí jako čistě romská. Aby škola stala „romskou“, není status komunitní školy ani nutný, často stačí prostorová blízkost sociálně vyloučené lokality obývané Romy.

Škola se přesto snaží svým romským žákům a žákyním nabídnout co nejvíce – děti mají možnost zapojit se do celé řady zájmových činností, funguje taneční skupina, pěvecký kroužek, sportovní kroužky. Škola provozuje i „nízkoprahový klub“, otevřený bohužel jen do časných odpoledních hodin. Klub ovšem není odbornou sociální službou, jde v podstatě o prostor, kde děti pod dohledem školníka hrají stolní tenis. Na škole je otevřen přípravný ročník.

Žáci a žákyně této školy bohužel mají stigma absolventů „cigánský školy“, což je znevýhodňuje při přechodu na střední školy, a snižuje tak jejich další vzdělávací šance.

CITÁT

„Ne, to ne... Moje děcka bych do předlícký školy nedala, aby poznaly Romy. Nic se tam nenaučej, jenom zpívaj, tancujou. Ale pro ně to je myslím to pravé“

Helena (40), úřednice

Tento termín bývá označován jako jeden s nejsložitějších pojmů v sociálních vědách vůbec. Z antropologického hlediska se zjednodušeně jedná o komplex idejí, vzorů, hodnot a norem, které jsou historicky podmíněné a osvojené učením.

7.1.3. Ekonomické vyloučení – lichva, drogy, prostituce

7.1.3.1. Lichva a půjčky

Velká část obyvatel Předlic je zadlužená. Pro „řešení“ svých finančních záležitostí využívají jak tradičního institutu lichvy tak nabídek komerčních úvěrových společností.

Samotné lichvářství je záležitostí především Moraváků, ti půjčují rodinám svých nájemníků, často i na 100% týdenní (!) úrok. Obyvatelé Předlic si sice uvědomují nemorálnost výše úroku, ale svým způsobem jsou za možnost kdykoliv si vzít půjčku, často přímo ve svém domě, svým způsobem vděční. Moravákům jsou už stejně zavázáni (bydlí u nich). Dobře vědí, že **lichva** je nelegální, proto o ní neradi mluví.

CITÁT

„Ne tak to ne hele, na tohle se neptej, to ti tady nikdo stejně neřekne. Lichva je lichva. Nevíš kdy můžeš taky potřebovat love.“

Karel (45), obyvatel Předlic

V Předlicích operují agenti úrokových společností jako jsou Provident finanční, Profi real a další. Nezasvěcenému pozorovateli by se mohlo zdát, že tyto společnosti nemůžou mít zájem půjčovat peníze velmi chudým lidem, u kterých je velká pravděpodobnost, že úvěr nebudou řádně splácet. Opak je ovšem pravdou: nejvíce lukrativní klient je ten, který včas neplatí. V případě nezaplacení splátky nastupují smluvní penále, velmi vysoká, dluh tak začne astronomicky narůstat. Potom je již třeba jen zařídít legální exekuci dlužníkových dávek (vše nad výši existenčního minima) a věřitel získává pravidelnou rentu po zbytek života dlužníka. Dlužník sám na životním minimu nedokáže splácet původní dluh, penále neustále narůstá. Vzhledem k exekuci legálních příjmů, ať sociálních dávek nebo výdělků, podporuje tato praxe černou práci.

Obyvatelé Předlic, kteří jsou často klienty úrokových společností, dokládají, že na úrovni agentů spolu tyto konkurenční firmy spolupracují: klient si vezme úvěr 10 000,- od agenta společnosti A. Když nedokáže splácet navštíví ho agent A společně s agentem společnosti B, který mu poskytne úvěr 15 000 na zaplacení dluhu společnosti A. Po několika měsících postup opakují. Pro oba agenty je strategie výhodná, neboť získávají provize. Klienti se však propadají do hlubší a bezvýhodnější zadluženosti.

7.1.3.2. Šedá ekonomika a černá práce

Pokud předlužený člověk najde legální pracovní poměr, jeho příjem nad částku existenčního minima podléhá exekuci. To znamená, že bude vlastně pracovat zadarmo. Penále dluhů budou zároveň stále narůstat rychleji, než ho klient stačí splácet, takže ani k umoření dluhu ho práce nepřiblíží. To je jeden z důvodů, proč se obyvatelé Předlic (a obecně všichni předlužení sociálně vyloučení lidé) mnohem raději nechají zaměstnat „na černo“. Nelegální příjem se neeviduje, a proto zůstane k osobní spotřebě i v případě, že dávky jsou už pod exekucí.

Kromě nekvalifikované černé práce (kopáčské práce, přidavačství na stavbě ad.) mnoho lidí jako zdroj příjvodu volí též sběr železa a jiných kovů. Často samozřejmě nejde o sběr, ale o krádež. Obyvatelé Předlic se při této činnosti zaměřují převážně na blízké opuštěné průmyslové objekty, uzavřené v dezasátých letech minulého století.

Další rozšířenou sezónní činností je sběr hlemýžďů a jejich následný prodej.

veřejně prospěšné práce

Veřejně prospěšné práce slouží k umístění uchazečů o zaměstnání na dobu obvykle nepřesahující dvanáct měsíců. Tato místa zřizují zejména obce a města, a to na základě písemné dohody s úřadem práce. Na veřejně prospěšné práce doporučuje úřad práce místní občany, kteří obtížně hledají zaměstnání. Tito zaměstnanci provádějí převážně práce sezónního charakteru, jako je úklid veřejných prostranství, údržba zeleně a komunikací, údržba sportovních zařízení v obci apod. Úřad práce může poskytnout příspěvek na zaměstnance až do výše skutečně vyplacených mzdových nákladů, včetně pojistného na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti a pojistného na všeobecné zdravotní pojištění, které zaměstnavatel za sebe odvedl z vyměřovacího základu tohoto zaměstnance. Veřejně prospěšné práce pomáhají dlouhodobě nezaměstnaným osobám v opětovném získání pracovních návyků a ulehčují následné zařazení na pracovní trh.

7.1.3.3. Drogy

Drogy, převážně ty tvrdé jako heroin pervitin, jsou v Předlicích velmi rozšířené. Podle informátorů se pervitin vaří na celé řadě míst přímo v Předlicích a celý drogový obchod je pevně v rukou Moraváků, kteří výrobu a distribuci drog velmi rychle přidali do svého portfolia služeb, které v Předlicích nabízejí.

PŘÍKLAD

Moraváci se podle slov informátorů v poslední době snaží závislé na heroínu „přeucht“ na pervitin. Heroin se do ČR pašuje, z jeho prodeje mají Moraváci pouze provizi, zatímco pervitin produkují samovýrobou. Prodej pervitínu tedy přináší řádově vyšší zisky. Navíc je životnost narkomana na pervitínu vyšší než u závislého na heroínu.

Užívání drog v prostředí předlického ghetta má několik specifíků – v některých rodinách je užívání vícegenerační, drogy společně konzumují prarodiče, rodiče i děti. Neobvyklá je existence dealerů všech věkových skupin: mezi majoritními dealery je například výskyt pětadesátiletého drogového dealera něco obtížně představitelného. Pracovníci organizací pomáhající drogově závislým mají do Předlic ztížený vstup, Moraváci je tam z pochopitelných důvodů nechťejí:

CITÁT

„Jo tyhle s pixlou lepidla a igelitem... Ty sou na tom nejhůř. Strašně tím smrděj a sou agresivní. Sou to degeší... To by mi vadilo nejvíc, kdyby muj kluk nebo jeho děti tohle fetovali.“

Marie (54), obyvatelka Předlic

V sociálně vyloučených lokalitách, a Předlice nejsou výjimkou, je často možné potkat uživatele „drogy chudých“ - toluenu. Nicméně se zdá, že ostatní obyvatelé si od toluenových uživatelů udržují odstup, distancují se od nich.

CITÁT

„My působíme podél hranic Předlic, když potřebujou, tak si přijdou vyměnit jehly a stříkačky, k autobusový zastávce tam u křižovatky. My tam za nima nemůžeme, ty jejich bossové nás tam nechtěj, prej kam chodíme my, za náma jdou městský policajti.“

Pavel (29), streetworker K-centra

7.1.3.4. Prostituce a kuplířství

Během výzkumu v lokalitě se nepodařilo zaznamenat prostituci v lokalitě. Informátoři o ní mluví v minulém čase – v minulosti prý byla v lokalitě značně rozšířená.

CITÁT

„Prostituce? Jo to bejvalo, sem jezdilo Němců... Ani nevim, proč to skončilo...“
Karel (45), obyvatel Předlic

7.1.4. Symbolické vyloučení - stigma, neznalost a údiv

V průběhu našeho výzkumu jsme kontaktovali představitele zainteresovaných institucí státní správy. Ptali jsme se na jejich názor na Předlice a testovali jsme jejich znalost dění v lokalitě.

Bohužel, s výjimkou jediného respondenta, který je sám Rom, jsme narazili na absenci hlubšího porozumění dění v lokalitě a celkové situaci. Někteří respondenti znají některé problémy lokality (např. všichni zaměstnanci úřadu práce vědí, že Předlice trpí vysokou nezaměstnaností), ale ne všichni nedokážou správně určit příčiny ani pochopit souvislosti, které jsou překážkou v jejich řešení.

Představitelé institucí a organizací, do jejichž agendy by mělo patřit mimo jiné řešení problematiky **sociálního vyloučení**, se často nevyhnou ani srovnání Předlic s lokalitou Nový svět s proslavenou Matiční ulicí. Ve velkém počtu případů se mylně domnívají, že situace v Předlicích je lepší, což lze přisuzovat především mediální známosti Matiční ulice a jejímu trvajícimu negativnímu mediálnímu obrazu. Na informace o stavu v lokalitách, například o reálných cenách bydlení v Předlicích, reagují většinou údivem.

CITÁT

*„Tolik se tam platí za byty? To si snad děláte srandu! No a proč nejdou jinam?“
Jana (32), úřednice*

Obyvatelům Předlic jsou také přisuzovány některé společné vlastnosti, které jsou výrazem obecně přijímaných předsudků o romské minoritě. Jsou to například: lenost, lhavost, agresivita, nízké IQ, negramotnost.

Obecně lze tvrdit, že vliv státní moci v Předlicích je minimální, zejména v souvislosti s tím, že město nevládní v lokalitě téměř žádné objekty. Kontroly nad lokalitou se státní správa dobrovolně vzdala prodejem většiny budov Moravákům.

Lokalita žije vlastními zákony a pravidly, která jsou jiná než za jejími hranicemi a velmi podobná pravidlům a zákonům panujícím v chudinských ghettech kdekoli jinde.

7.1.5. Sociální služby v lokalitě

Vzhledem k velikosti lokality, jejímu charakteru a povaze jevů zde probíhajících je rozsah služeb v lokalitě zcela nedostatečný.

V Předlicích se nachází jedna ZŠ, jedna mateřská školka, jediným poskytovatelem sociálních služeb v pravém slova smyslu je společnost Člověk v tísni, o.p.s. Ta zde působí od roku 2001. V lokalitě pracují 2 terénní sociální pracovníce, které nabízejí pomoc s bydlením, splácením dluhů a jednání s úřady, dále pak pracovní poradce, jenž asistuje při získávání a udržení legálního zaměstnání, a nakonec koordinátorka vzdělávání se šesti dobrovolníky, kteří doučují děti v rodinách.

lichva

Lichva (též úžera) je nezákonné půjčování peněz na neúměrně vysoký úrok.

7.2. NOVÝ SVĚT

Nový svět je čtvrť v Ústí nad Labem, přilehlá k sídlišti Krásné Březno v katastru městského obvodu Neštětice. Lokalita se skládá z několika ulic (1. Máje, Svádovská, Pekařská ad.), mnoha lidem ale Nový svět splývá s jedinou ulicí, mediálně proslavenou Matiční. Na první pohled je zřejmé prostorové vyloučení lokality a její špatná dostupnost. Celá lokalita, kromě ulice 1. máje, je sevřena mezi hlavní silnicí Ústí-Děčín a železniční tratí Praha-Drážďany.

V samotné lokalitě chybí základní občanská vybavenost: je zde jedna večerka, hospoda IV. kategorie, jeden smíšený obchod s převážně asijským zbožím, stánek s občerstvením pro řidiče kamionů, prodejna Citroen a prodejna BMW. V Matiční ulici je dále umístěna policejní služebna a nízkoprahový klub společnosti Člověk v tísni spojený s kanceláří terénní sociální práce.

Zajímavá je historie názvu Matiční: kdysi to býval český ostrůvek v jinak německém Ústí, jméno ulice je odvozeno od zdejší české školy - Matice České.

V blízkém okolí lokality jsou dvě ubytovny, které se orientují především na sociálně slabou klientelu.

CITÁT

„Matiční... No jo, i ten největší chudák z Předlic vo nás říká, že sme špinavý degeši z Matiční. Ale já bych do Předlic teda nikdy nešel, tady je to lepší“ .

Petr (40), obyvatel Nového světa

„I když by vás někde vzali do práce jako cigána, tak když zjistěj z vobčanky, že jste z Matiční, tak vás stejně nevemou.“

Robert (50), obyvatel Nového světa

7.2.1. Obyvatelé

Celá lokalita má pověst romského **ghetta** uvnitř sociálního sídliště Krásné Březno. Zatímco v Krásném Březně žije odhadem 25-30% Romů, obyvatele Nového světa tvoří Romové a Romky téměř stoprocentně. A dokonce i lidé z Nového světa rozlišují: i pro ně mají obyvatele Matiční nálepkou těch nejhorších a nejproblémovějších obyvatel Ústí nad Labem přestože jsou to vlastně sousedi a jejich situace je velmi podobná. Ani obyvatele přilehlých ulic Matiční nechtějí navštěvovat a nenavštěvují. Pro člověka zvenku je přitom nemožné rozpoznat mezi obyvateli Nového světa nájemníky z Matiční. Nevypadají o nic chudší či ubožejší než obyvatele například ulice Svádovské.

Je obtížné určit, do jaké míry je tato situace výsledkem negativního stereotypu vytvořeného médiem, a do jaké míry se ní podílí odstrašující funkce Matiční jako odkladiště neplatičů, případně funkce strašáka na ty, pro které je nájemné platit obtížné.

Vlastníky nemovitostí v lokalitě Nový svět jsou, s výjimkou dvou bytových domů v Matiční ulici, velké společnosti obchodující s realitami (například Spobyť). Tyto společnosti se ke svým nájemníkům chovají lépe než předlíčí Moraváci.

CITÁT

„Spobyť se poslední dobou chová docela dobře, rozhodně má mnohem menší nájem než Moraváci. Kdo platí, je s nima v pohodě, ale kdo ne, s tím zametou.“

Jitka (25), terénní sociální pracovníce

V případě nezaplacení nájmu však následuje rychlá reakce v podobě vystěhování na základě žaloby o výpovědi z nájmu. Podobný postup volí vlastníci i v případě neuhrazení energií nebo služeb. Vystěhování bohužel nejčastěji míří do předlických domů vlastněných Moraváky, kteří mají o nové nájemníky silný zájem.

Samotná Matiční ulice je v půlce rozdělena výpadovkou na Děčín, „špatnou část“ ulice tvoří dva bytové domy, druhá polovina za silnicí je obydlena takzvanými Domkáři, „gadžovskými“ starousedlíky s rodinnými domky. Averzí Domkářů vůči Romským obyvatelům bytových domů je známa z médií.

komunita

Komunita je v širším významu společenství lidí, které je charakteristické silnou soudržností, vnitřními pouty, vědomím jednoty a společným cílem. Vůči svému okolí vystupuje komunita jako jednotný celek s vlastní identitou.

Dva bytové domy ve „špatné části“ patří městu a byly dříve plně obsazené. V současnosti však v prvním z nich bydlí pouze jedna rodina (zbytek domu byl uzavřen kvůli požáru) a v druhém 10 rodin. V minulosti tvořili velkou část rodin v Maticíni „neplatiči“, město však neplatící rodiny dále vystěhovalo i z Maticíni ulice, případně se neplatící rodiny stěhovaly pod hrozbou vystěhování samy. Nájemné městu v současnosti platí všichni obyvatelé domů v Maticíni ulici, ale některé rodiny mají dluhy vůči městu (často voda a energie) z minula.

Některé rodiny se do Maticíni dostaly nikoli z důvodů neplatičství, ale pouze na základě své **ethnicity**.

CITÁT

„Já dřív bydlel na Střekově na nábřeží v baráku města, jedinej cigán se samejma gádžama. Potom byly povodně, gádžum byty opravili, nebo dali nový v Doběticích, no ale mě jako cigána přestěhovali sem, tak sem se sem dostal.“

Robert (50), obyvatel Nového světa

„Nám povodně podmáčely ten byt, co sme tam měli dřív u toho Labe. A taky tam byli sousedi, co nám vyhrožovali. Tak sme požádali o novej byt, ale že ho dostaneme tady...“

Alžběta (36), obyvatelka Nového světa

7.2.2. Školy

Přímo v Krásném Březně se nachází základní škola, jedno zednické učiliště a integrovaná střední škola, která nabízí maturitní obory z oblasti gastronomie a cestovního ruchu. V Nešticích (čtvrť vzdálená několik zastávek MHD) je ZŠ se speciálním programem, kam každodenně dojíždí většina dětí z lokality. Škola nemá přípravný ročník a pro sociálně vyloučené děti nenabízí volnočasové aktivity.

7.2.3. Ekonomické vyloučení - sociální patologie, kriminalita a šedá ekonomika

Krásné Březno je vyhlášeným revírem sběračů železa. V současnosti jsou už téměř všechny použitelné kovy v Březně a jeho blízkém okolí vysbírány a místní sběrači musí za železem odjíždět do jiných částí města.

CITÁT

„No drogy, feťáků je tady hodně, scházej se v tom zavřenym baráku, házej tady stříkačky. Já to po nich vždycky uklízím, do plechovky“

Petr (40), obyvatel Nového světa

Ve čtvrti je velká hustota zastaváren, bazarů a nonstop heren. Jejich hustota dokládá, že zde existuje silná komunita gamblerů. Samotní informátoři však vnímají jako největší problém lokality drogy.

Do lokality dochází několik streetworkerů z organizací poskytujících sociální služby drogově závislým (K-centrum, Sokrates). Nízkoprahový klub Člověka v tísni se drogově prevencí mezi svými dětskými a mladistvými klienty věnuje prostřednictvím besed, seminářů a vzdělávání. V minulosti byla lokalita velmi postižena fenoménem **lichvy**. V této oblasti se situace zlepšila i díky tomu, že několik lidí se v minulosti odhodlalo proti lichvářům svědčit a po vyhraném soudu se lichváři dostali do vězení. Bohužel v lokalitě je stále mnoho lidí, kteří se nechávají zlákat „výhodnými“ nabídkami komerčních úvěrových společností.

Během výzkumu nebyla v lokalitě Nový svět zaznamenána prostituce nebo kuplířství, přestože svou přílehlostí k hlavnímu silničnímu tahu, velmi frekventovaném kamionovou dopravou, by zde pro ni pravděpodobně byly dobré podmínky.

nukleární rodina

Nukleární rodina je tvořena manželským / partnerským párem rodičů s alespoň jedním dítětem.

7.2.4. Symbolické vyloučení

Bydlet v lokalitě Nový svět či přímo v Matiční ulici představuje jistě stigma. Mezi představiteli státní moci je rozšířena představa, že obyvatelé Matiční jsou neplatiči či jinak „problémoví“ najemníci a že bydlí v lokalitě za trest. To však v mnoha případech není pravda, řada lidí se do Matiční dostala pouze na základě své **etnicity**, aniž by měli či působili jakékoliv problémy.

Otevřenou otázkou zůstávají především další plány místních politiků s lokalitou. Mezi obyvateli lokality periodicky kolují nepodložené zvěsti a fámy o budoucnosti lokality. Hovořilo se například o stavbě obchodního centra a vystěhování obyvatel do šlukovského výběžku, jiné, značně idealistické zvěsti říkaly, že město prodá domy Moravákům, kteří domy zrekonstruují a všichni budou mít krásné bydlení. Častý výskyt nepodložených fám je dokladem strachu z nejisté budoucnosti a vysoké míry frustrace mezi obyvateli Matiční ulice.

7.2.5. Sociální služby v lokalitě

V Novém světě působí od roku 1999 terénní sociální pracovníci a pracovnice společnosti Člověk v tísni. Organizace zde provozuje nízkoprahový klub, který poskytuje dětem z lokality široké spektrum možností jak trávit volný čas. Každé léto se zde koná mezinárodní workshop, koncerty, divadelní představení, v klubu vzniklo několik kolekcí fotografií, vystavovaných později ve veřejných prostorech města. V klubu má zkušebnu hudební skupina místních teenagerů a pěvecký sbor Romská 14 .

Také v lokalitě Nový svět působí pracovní poradce a běží zde projekt doučování dětí v rodinách. Ve spolupráci s Policií ČR probíhá v nízkoprahovém klubu program dopravní prevence AJAX.

Do lokality docházejí streetworkeři organizací pracujících s drogově závislými.

Informátoři výzkumu se shodují, že situace v lokalitě se působením sociálních služeb mírně zlepšuje. Výraznější zlepšení celé situace je však možné očekávat až v dlouhodobější perspektivě, ani v Novém světě neexistují jednoduchá a rychlá řešení **sociálního vyloučení**. Nicméně i drobné pokroky jsou důležitým dokladem, že řešení prostřednictvím trpělivé a informacemi z terénu podložené sociální práce má smysl. Zkušenosti navíc naznačují, jaké nástroje a strategie jsou pro potírání **sociálního vyloučení** efektivně využitelné.

CITÁT

„No jo, zlepšilo se to. Fakt je to lepší, než když sem sem přišel, ale lepší by to být ještě mohlo.“

Robert (50), obyvatel Nového světa

„Všechno je lepší, jen ty drogy ne.“

Petr (40), obyvatel Nového světa

institut zvláštního příjemce dávky

Institut zvláštního příjemce dávky je zákonem jmenovaný postup, prostřednictvím kterého lze stanovit náhradního příjemce sociální dávky. Jinými slovy, jedná se nástroj, jehož prostřednictvím může sociální odbor hradit např. nájemné přímo ze sociálních dávek klienta.

7.3. ZÁVĚR

Ústí nad Labem je město, které je v porovnání s velkou částí měst v ČR v otázce řešení problematiky sociální integrace o několik let v předstihu. Většinu problémů, se kterými se jiná města ve vztahu k sociálně ohroženým lidem začínají potýkat, řešilo Ústí již před několika lety. To dává jedinečnou příležitost analyzovat tato rozhodnutí a jejich dopady.

V Ústí nad Labem došlo krátce po roce 1989 k razantním změnám cenových map realit, bytový fond, vlastněný do té doby především velkými výrobními podniky, byl privatizován. Část bytů byla nabídnuta k odkoupení jejich majitelům, část přešla do rukou vzniklých bytových družstev. Město si ponechalo určitý počet bytů obzvláště v centrálním městském obvodu.

Brzy dochází ke změně ve struktuře obyvatel a vzhledu některých částí města. Sídliště Krásné Březno se z výstavního sídliště komunismu pozvolna proměňuje v část Ústí s nejnižšími cenami bytů, což vede ke změně charakteru jeho obyvatel. Radnice městské části Neštětice proměňuje tři činžovní domy v odlehlé části čtvrti Nový svět v ubytovny pro neplatiče.

Romské rodiny bydlící na přelomu osmdesátých a devadesátých let v dnes „nejdražší“ ústecké čtvrti Klíše jsou přestěhovány, většinou do Předlic.

Objevuje se nový fenomén, diskriminace na trhu s bydlením. Jde o statistickou diskriminaci: jedinci jsou přiřčítány špatné vlastnosti jiného jedince, s jehož jednáním má diskriminující přímou zkušenost. Zjednodušeně řečeno, nikdo nepronajme byt Romovi s osmi dětmi, protože přece ví, že Romové byty ničí, obzvláště ti s osmi dětmi. Jak bylo řečeno, statistická diskriminace je tak silná, že modelové rodině nepronajme byt téměř nikdo.

Sociální vyloučení s sebou nese celou řadu doprovodných jevů, a dokonce i celou svou „ekonomiku“ s různými, člověku zvenčí jen těžko uvěřitelnými, způsoby vydělávání peněz, své vlastní zákony a rituály.

V 90. letech se na trhu s nemovitostmi profilují společnosti, v jejichž podnikatelském záměru figuruje také vlastnictví bytů tzv. IV. kategorie a jejich pronajímání sociálně vyloučeným, převážně Romům. Tyto společnosti provádějí vlastní bytovou politiku: využívají vlastnictví domů v „dobré“ lokalitě obývaného Romy a zároveň vlastnictví prázdného domu v „špatné čtvrti“ k přestěhování nájemníků a prodeji jejich původních bytů s velkým ziskem.

V roce 1998 vzbudila velkou kontroverzi a k problému sociálního vyloučení přitáhla pozornost stavba zdi v Matiční ulici. Stavbou a následným stržením vyvrcholilo dlouho akumulované napětí mezi starousedlíky „Domkáři“ a „neplatiči“ z bytových domů. Celá situace byla z velké části důsledkem absence jakýchkoliv sociálních služeb zaměřených na prevenci a boj proti sociálnímu vyloučení.

Během několika let na přelomu tisíciletí proběhly série odprodejů do té doby městských bytových domů v Předlicích. Část nemovitostí putovala do rukou velkých realitních společností, část do rukou silných romských rodin. To vedlo ve svém důsledku ke ztrátě sociální kontroly a tlaku v celé lokalitě. Stav některých domů se značně zhoršil, v lokalitě proběhly epidemie infekčních onemocnění, je zřejmá vysoká koncentrace sociálně patologických jevů.

Čtenáři z řad všech hráčů „naší hry“, kteří budou brzy na tahu, si mohou vzít poučení.

Chrastava, Liberec, Plzeň a Ústí nad Labem. Čtyři rozdílná města, čtyři různě rozehrané partie. Někde se dělá, jako že nic, někde se blufuje a někde se podvádí. Avšak platí jedno, Černého Petra nechce nikdo. Co s tím? Jak jsme uvedli v úvodu, nenabízíme snadná a rychlá řešení. Můžeme se však pokusit zformulovat na základě naší zkušenosti závěry a doporučení, která by mohly následky hry na sociální vyloučení alespoň zmírnit. Zda s nimi ztotožníte, je na vás.

8.1. PROSTOROVÉ VYLOUČENÍ – BYDLENÍ

Ve všech sledovaných městech byly zaznamenány tendence k prostorové segregaci sociálně vyloučených. Tato segregace probíhá nebo proběhla na základě přímých či nepřímých zásahů samosprávy. Výjimku tvoří Chrastava, která dostala do ruky Černého Petra v důsledku situace v jiných městech. Ačkoli ve většině případů vznikly **sociálně vyloučené lokality** zásahem místní samosprávy, dochází (Plzeň) či již došlo (Ústí nad Labem) k následným snahám se těchto lokalit „zbavit“. Nicméně na příkladu Předlic je zřetelné, že tímto nedochází k řešení problému, ale naopak k jeho eskalaci.

Doporučení:

- Zamezit prostorové segregaci sociálně znevýhodněných nediskriminační bytovou politikou
- Zprůhlednit systém přidělování obecních bytů
- Zastavit prodej „problémových“ objektů
- Podílet se na formulaci politiky sociálního bydlení na celostátní úrovni

8.2. EKONOMICKÉ VYLOUČENÍ – ZADLUŽENÍ

Vysoké předlužení sociálně vyloučených občanů je problémem, které zabraňuje jakýmkoli snahám o jejich integraci. Je příčinou ztráty bydlení, překážkou k získání zaměstnání, zdrojem sociálně patologických jevů a v neposlední řadě je spojeno se zneužíváním situace sociálně znevýhodněných. Fenomén zadlužení je čím dál rozšířenější a stává příčinou **sociálního vyloučení** u stále širších společenských vrstev.

Doporučení:

- Využívat institutu náhradního příjemce dávek k prevenci vzniků dluhů na nájemném a službách
- Vytvořit metodiku pro práci s neplatiči nájemného, která by byla jasná a systematická a na které by se synergicky podílely bytové a sociální odbory, správci nemovitostí a další zainteresované instituce
- Podporovat protidluhové poradenství a osvětovou činnost
- Podílet se na celostátní úrovni na změně způsobu výkonu exekucí
- Otevřít diskusi o dluhové problematice se subjekty, u nichž dochází k častému zadlužování (dopravní podniky, zdravotní pojišťovny, poskytovatelé půjček a další)

8.3. EKONOMICKÉ VYLOUČENÍ – ZAMĚSTNANÍ

Nezaměstnanost je jednou ze základních charakteristik **sociálního vyloučení**. Jedná se o problém, který je ovlivněn řadou faktorů – zadlužením, nízkou kvalitací, ztrátou pracovních návyků, **diskriminací**, systémem sociálního zabezpečení a rozvinutou sférou šedé ekonomiky. Tyto překážky jsou řešitelné převážně komplexními změnami v legislativní oblasti.

Doporučení:

- Podílet se na diskusi o reformě zákoníku práce, daní a systému sociálního zabezpečení
- Posílit systém veřejně prospěšných prací
- Posílit kontrolní systém pracovních úřadů
- Podporovat pracovní asistenci a poradenství
- Spolupracovat se sociálními pracovníky při vytváření nabídky rekvalifikačních kurzů
- Podporovat osvětové aktivity namířené na potírání diskriminace a černého trhu práce

8.4. KULTURNÍ VYLOUČENÍ – VZDĚLÁNÍ

Úroveň vzdělání určuje budoucnost sociálně znevýhodněných a může být nástrojem k překonání ostatních mechanismů sociálního vyloučení. Bohužel poznatky ze sledovaných lokalit ukazují, že v převážné míře dochází k reprodukci vzdělanostního statusu rodičů.

Doporučení:

- Zamezit koncentraci sociálně znevýhodněných dětí do jednotlivých tříd či škol
- Podporovat předškolní aktivity na rozvíjení obecných kompetencí
- Prosazovat dotované přípravné ročníky na základních školách
- Podporovat mimoškolní aktivity na individuální úrovni
- Motivovat žáky prospěchovými stipendii
- Rozvíjet užší spolupráci s rodiči na individuální úrovni
- Podporovat vzdělávání dospělých
- Vyhnout se prosazování školních a mimoškolních aktivit fungujících na etnickém základě

8.5. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ – SPOLEČENSKÁ IZOLACE

Poznatky z výzkumu potvrdily společenskou izolaci sociálně znevýhodněných osob. Na rozdíl od příslušníků většinové společnosti jsou tyto osoby odkázané pouze interakci se svými příbuznými či sousedy v **sociálně vyloučených lokalitách**, kteří se však nacházejí ve stejných podmínkách. Dochází tak k sdílení a reprodukci vzorců typických pro podmínky **sociálního vyloučení**.

Doporučení:

- Maximálně zpřístupnit sociální služby a právní poradenství
- Podporovat sociální služby, které směřují vně **sociálně vyloučených lokalit**
- Vyhýbat se podpoře aktivit, jež jsou založené na skupinové identitě (etnickém či národním principu) a vytvářejí umělé hranice mezi občany

8.6. SYMBOLICKÉ VYLOUČENÍ – STIGMATIZACE A DISKRIMINACE

Stigmatizace a diskriminace je průvodním jevem **sociálního vyloučení**. Dochází k „nálepkování“ vyloučených jedinců na základě často nepravdivých stereotypů, které vyplývají z neznalosti a malé informovanosti v dané problematice. Tyto tendence byly zaznamenány ve všech sledovaných lokalitách, a to nejenom na úrovni širší veřejnosti, ale i na úrovni médií a představitelů státní a místní samosprávy.

Doporučení:

- Rozvíjet systém vzdělávání a informovanosti pracovníků státní a místní samosprávy v problematice **sociálního vyloučení**
- Posilovat odbornou kompetenci jednotlivých kontrolních orgánů k odhalování a předcházení diskriminačního jednání
- Potírat uplatňování skupinových charakteristik na etnickém základě
- Vyhýbat se paušálnímu hodnocení sociálně znevýhodněných občanů a podporovat přístup na úrovni jednotlivce

Za projektový tým

Ladislav Toušek

Koordinátor výzkumných projektů společnosti Člověk v tísni

Tato příručka je založena na výsledcích kvalitativního terénního šetření, které bylo realizované v rámci projektu Čikatar Het v Liberci (a Chrastavě), Plzni a Ústí nad Labem a které navazovalo na předchozí výzkumné aktivity společnosti Člověk v tísni či širšího sdružení neziskových organizací Forint.

Samotné šetření bylo zaměřeno na sledování problematiky sociálního vyloučení ve dvou rovinách. Za prvé se jednalo o zachycení konkrétních projevů sociálního vytěsňování a forem adaptace u lidí, kteří jsou tímto fenoménem ohroženi. Za druhé byl kladen důraz na analýzu způsobů, jakými je s problematikou sociálního vyloučení zacházeno lokálními institucemi a organizacemi, které v praxi s tímto fenoménem přicházejí do styku. Základními výchozími jednotkami výzkumu byly pro nás sociálně vyloučené lokality, tedy prostorové formace, ve kterých dochází ke koncentraci mechanismů sociálního vytěsňování. Popis těchto mechanismů tvoří úhelný kámen jednotlivých textů.

Samotný výzkum probíhal v období od září 2006 do dubna 2007. Data byla získávána prostřednictvím strukturovaných a nestrukturovaných rozhovorů se zástupci státní správy a místních samospráv, pracovníky lokálních neziskových organizací a v neposlední řadě se samotnými aktéry sociálního vyloučení. Úhrnem bylo provedeno přibližně 150 rozhovorů.

použitá a doporučená literatura

Budilová, Lenka - Hirt, Tomáš (a kol.): ***Policista v multikulturním prostředí. Informační manuál pro Policii ČR.*** MVČR a Člověk v tísni, Praha 2005.

Mareš, Petr: ***Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení.*** Sociologický časopis, 3/2000.

Mareš, Petr: ***Sociologie nerovnosti a chudoby.*** Slon, Praha 1999.

Hirt, Tomáš – Jakoubek, Marek (eds.): ***„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení.*** Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2006.

Jára, Martin (ed.): ***Sociální diskriminace pod lupou.*** Otevřená společnost, Praha 2006.

internetové odkazy

CENTRUM APLIKOVANÉ ANTROPOLOGIE A TERÉNNÍHO VÝZKUMU PŘI KATEDŘE ANTROPOLOGIE FF ZČU

www.caat.zcu.cz

CENTRUM PRO INTEGRACI CIZINCŮ

www.cicpraha.org

ČLOVĚK V TÍSNI, SPOLEČNOSTI PŘI ČT, O.P.S.

www.clovekvtsni.cz

www.epolis.cz

www.likviduj.cz

www.pracovniporadenstvi.cz

www.varianty.cz

DISKRIMINACE

www.diskriminace.cz

FORINT – FÓRUM PRO INTEGRACI

www.forint.cz

MAPA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH A SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM OHROŽENÝCH ROMSKÝCH LOKALIT V ČESKÉ REPUBLICE

<http://www.esfcr.cz/mapa/>

PONTON, OBČANSKÉ SDRUŽENÍ

www.ponton.cz

PORADNA PRO OBČANSTVÍ, OBČANSKÁ A LIDSKÁ PRÁVA

www.poradna-prava.cz

RADA VLÁDY PRO ZÁLEŽITOSTI ROMSKÉ KOMUNITY

www.vlada.cz/cs/rvk/rzrk/rzrk.html

SOCIOKLUB

www.socioklub.cz

SPOLEČNOST TADY A TEĎ, O.P.S.

www.tadyated.org

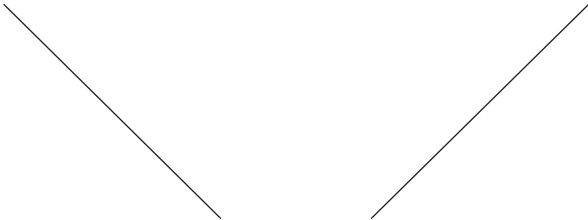
TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

www.tspweb.cz

VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

www.vupsv.cz

c d

Kdo drží Černého Petra

2007 © Člověk v tísni - společnost při České televizi, o. p. s.

Autoři textů: Bc. Miroslav Brož, Jan Černý, Daniel Hůle, Bc. Petra Kintlová, Mgr. Ladislav Toušek

Jazyková úprava: Mgr. Jan Buryánek

Grafika a sazba: Ondřej Polony

ISBN: 978-80-86961-27-9

Účelem tohoto materiálu je poskytnout praktické poznatky o problematice sociálního vyloučení na příkladě čtyř měst. Jejich situace je značně rozdílná, což umožňuje dobře ilustrovat různé podoby sociálního vyloučení a popsat širokou škálu souvisejících problémů. Téma předkládáme v jednoduché a přehledné formě s minimem odborných termínů a bez nároků na znalosti z oblasti sociálních věd. Byli bychom rádi, kdyby tato příručka posloužila všem, kteří s problematikou sociálního vyloučení přicházejí v praxi do styku a dosud postrádali informace, jež by jim umožnily chápat souvislosti různých aspektů složitého fenoménu sociálního vyloučení.